
MARTIN ANDERSEN NEXSE.

Martin Andersen Nexö.

Данське письменство.

В цілому данська література, як і всі інші, йде за світовими течіями: це річ ясна. Цікавіше простежити її своєрідні прикмети, саме її питому саморідність, що червоною стежкою веде з самого її початку до сучасної буйно розвиненої соціальної літератури.

Данська література починається з 14—15 віку; до того часу існувала була лише спільна скандинавська література—старо-нордські легенди й саги. Вже найперші літературні пам'ятки просякнені народністю, не так народні пісні, що понайбільше склалися в лицарських замках, а саме збірки приказок, книжки медичні, старі земельні закони і „Skraa“ (статuti цехів); не забути ще й перекладів Біблії. Дебелістю й природністю мови визначаються всі оці твори, образи й порівняння, що походять з природи чи з щоденного життя.

Народність та любов до ґрунту лишаються головною ознакою данської літератури й після того, як в ній з'являються ймення авторів. Про Людвіга Гольберга — „батька данської літератури“ — мабуть чули й в Росії. Найкраща з усіх його драм — „Є не на горі“ — ззовні гротескове, проте, в суті речі цілком серйозне оповідання про кріпака, що п'яний засипляє на куці гною, прокидається в ліжку барона й зараз же починає перебудовувати світ на свій пролетарський зразок.

Річ закінчується мораллю: коли не піп, то не микайся в ризи! — що її поет ймовірно причепив, щоб уникнути критики зверху. В дійсності Гольберг в тій річці стоїть цілком на боці кріпака, та вся вона є геніальною передчасною ілюстрацією до диктатури пролетаріату.

Просто за раціоналізмом Людвіга Гольберга йде, хоч і з чималим підфарбком пієтизму, І. Евальд. Пишучи під впливом Клопштока, він втім не може покинути нарід і в своєму найкращому творі — „Рибалки“ — він намагається змалювати життя пролетарів в помпезному стилі оди.

Кінець століття належить двом революціонерам — Петрові Андрійові Гейбергові та Мальте Конрадові Брунові, що мусили тікати до Парижу. Обидва складали гарних революційних пісень, Брун до того ще написав „Катехісис аристократів“, видатну річ, що була взірцем для стріндбергівського „Катехісиса пролетарів“.

Ще слід згадати двох великих складачів псалмів—Кінго та Брорсона, що вони (як пізніше Грундтвіг) свій релігійний настрій виявляли в прекрасних дужих малюнках природи, й нарід, отже, ніби через церкву, споріднявся з природою.

З 19 сторіччя починається сильний романтичний рух, що його носіями є видатні поети: Адам Еленшлегер (1779—1850) та Н. Ф. С. Грундтвіг (1783—1872).

Проти романтизму рішучо виступив трохи старший єнс Багесен. Хоч напрямок романтичний в Данію прийшов ззовні, в тім народній характер данської літератури лишається непорушний. Що правда, Еленшлегер шукав тем понайбільше в старо-нордському світі легенд та богів. Та він мішає штучний літературний язик з золотом народньої мови, і герой його найкращого твору „Аладін“, що в ньому він хоче дати прогноз данського національного типу, це вулишний хлопець—пролетар Аладін. Мати його Моргіана, жінка з народу, належить до найкращих створінь його таланту.

Вже цілком свідомо виступав за справу народню Грундтвіг. Нарід—це слово значить в нього широки маси—то все для нього. Він бере за зразок мову своєї старої мамки, розкопує старі скарби пісень та приказок; його псалми перед усього є чудовими малюнками природи. Грундтвіг працює на народню освіту.

Він мріє про країну, „де мало в кого є забагато, та ще менше в кого замало“. Він—батько данських вищих нарідних шкіл, що мали величезний вплив на розвиток наших незаможних селян. Його найкращий учень—норвежець Бернст'єрне Б'єрнсон. Педагогічні й виховні погляди Грундтвіга дуже прогресивні—ними керуються тепер найкращі народні вищі школи й вільні школи в Скандинавії.

Було б цікавою річчю порівняти шкільні ідеї Грундтвіга з виробленою Радянською Росією й частково переведеною у життя системою освіти. Здається, можна б здибати було багато глибоких аналогій. Інстинкт його був в масах, й такою була його активна політика. Характерно, що він так кохався в народній казці, що в ній почував глибоку символіку, хоч й не пощастило йому знайти ключа до неї¹⁾.

Навколо Еленшлегера та Грундтвіга гуртується чимало визначних письменників: Бліхер, Інґеман, Андерсен, Гаагд, Бредаль, П. М. Мелер, Хр. Вінтер. Це так звана „золота доба данської

¹⁾ Здається мені, що казкова поезія має особливі, інтимні стосунки з сучасною революцією. Дієві особи дуже багатьох казок: занедбаний пасербок, замазура, що має робити все, чого не хочуть робити інші, й до того бідує та голодує, бідний Пер, що з ним поводяться як з собакою, що своєю велетенською силою проробляє всю працю і всежтаки живе в бруду й злиднях,—хіба це несправжні представники мас, пролетаріату? Бідний Пер служить в Троля й, коли голодний й стомлений повертається з роботи, бачить на дверях Троля надпис—той самий, що стоїть на нашому сучасному капіталістичному суспільстві: „Сьогодні робити, завтра їсти“. Бідний Пер кінець-кінцем повстає, чи хтось його збуджує ударом по голові; він забиває Троля і тієї ж хвили перетворюється в щасливого Пера, зачарованого королівського сина, якому належить ціле королівство. Чи не було б то дуже цікавим завданням для російського вченого розглянути весь казковий світ під поглядом пролетарським?

літератури". Друга й третя чвертина 19-го віку є павзою в данській літературі. Є кілька видатних голів: Фр. Палудан Мюлер (1809—1876) і Серен Кіркегаард (1813—1855) та один визначний романіст: Меір Арон Гольдшмідт (1819—1887). Палудан-Мюлер в своєму головному творі „Адам-Номо“, що є одним з найперших творів нашої літератури, зачіпляє павперизм: революційний пролетар в захоплюючій сцені застерігає суспільство й загрожує йому руїною.

Кінець століття належить І. П. Якобсену (1847—1885), Гольгерові, Драхманові (1846—1908) і Георгові Брандесові (1842). То є доба безлична й бракує їй якоїсь певної лнії. І. П. Якобсен, якого творчість гальмують Брандесівські твердження, створює дуже мало; Драхман тікає від „брандесівства“ до старої романтики. Молоді поети: Міхаеліс, Сефус Клавсен, Штукенберг і І. Юргенсен чахнуть на сухому, неплодному ґрунті, і розвій їх скалічено.

Сам Брандес з своїм „європеїзмом“ не має під собою ґрунту. Він і не помічає того, що зрушує маси—пролетарське питання, та взагалі не має ніякої певної позиції в сучасних відношеннях. Його радикалізм—чиста абстракція, його вільнодумство торкається виключно традиційної боротьби проти церкви та шлюбу.

Відношення Брандеса до визвольних змагань маси є типово-інтелігентське. Він, ніби пророк нового часу, в дійсності лише прикриває собою наступ фінансового капіталу й англійського лібералізму на феодалів, щоб їх скинути з трону та здобути собі політичну владу. Для цього їм треба мас, пролетаріату, котрий завше мусив допомагати цим панам до влади; а щоб притягти до себе пролетаріат, їм був потрібний хтось, хто мав би готовенький запас високих фраз про волю та не ставився б до справи надто серйозно—отакій от Брандес!

За цієї досить таки неплодучої доби в народі зростає непомітно маленька квітка—так звана література шкільного вчителя. Представники її всі—вчителі, або селяне; ідеологічно вони ґрунтуються на Грундвігу, а літературним їхнім взірцем є Вліхер. Тирегод, Антін Нільсен, Захарій Нільсен, Мадс Гансен—ось де-які з них.

Безпретенційно й побожно малюють вони життя села, перед усім життя халупи. Тепло й любовно, хоч без ніякої соціальної, чи взагалі якоїсь тенденції, вони малюють неможлих селян—сказати б, обробляють ґрунт! А на сході століття в данську літературу пробивається й самий пролетаріат.

Починається доба розквіту соціальної літератури. Два попівських сини: Генрік Понтонідан (1857) та Яків Кнудсен (1858—1917) заводять рахунки з буржуазним суспільством, хоч і не вірять в „щось після потопу“; далі вже йдуть три пролетарі—Йоган Скіольдборг (1861), єне Ааякьяр (1866) та Мартін Андерсен Нексе (1869), що не лише походять з пролетаріату і пишуть про нього, але й перейняти цілком пролетарським світоглядом.

Тепер загалом врожайна доба для данської літератури. Крім зазначених вище, слід згадати: видатного стиліста І. енсена, Марію Брегендаль, що пише про селян, спритного психолога

Кнуда Гйорте, фантастичного Ото Рунг, Свена Ланге і Гельге Роде, рано вмершого Гаральда Кіде, Гари Сойберга, лірика Людвіга Гольштейна, з молодих ще Гаральда Бергшtedта, Вільгельма Бергшtedта, Андерса Турборга, Еміля Бонелике, Ганса Гартвіга, Зеедорфа, Йоргена Вібе, Хр. Ст. Йоргенсена та багатьох інших.

З них особливо визначаються своєрідною творчістю три пролетарі—Скйольдборг, Аакьяр та Нексе. Всі вони дітьми були чабанували й сильно відчують природу. Вони втягають жагуче питання дня—пролетарський рух—до літератури, держуть руку пролетаріату і, при цьому, трактують матеріал за чисто мистецькими принципами. Всі вони беруть активну участь в боротьбі пролетаріату—яко промовці, журналісти, організатори. Скйольдборг здобув класову свідомість в неможливих селян; Аакьяр малює злидні сільського наймита й створив прекрасні бойові пісні нижчого класу; Андерсен Нексе малює селян, рибарів та моряків, і перш за все класово свідомих індустріальних робітників в боротьбі за визволення. Всі троє дуже продуктивні, й ледве чи яка країна має таку дужу й свідому соціальну поезію, яка є в Данії. З боку політичного Скйольдборг—анархіст, Аакьяр—соціал-демократ і Андерсен Нексе—комуніст.

Хоч чимало інших данських письменників також пролетарі з походження, але ж ці троє майже самі змагаються за новий світовий лад. Інші додержуються артистичного індивідуалізму.

В тім безперечно, що данська сучасна література менше вхляється до артизму, ніж література сусідніх країн, більш співчутлива, більш людяна. Її це, без сумніву, сталося під впливом соціальних письменників. Навіть у буржуазних письменників головні теми—це пролетаріат та взагалі пригноблені люди. Чисте *l'art pour l'art* (мистецтво для мистецтва) у нас більше не існує.

В. МІЯКОВСЬКИЙ.

Невідомі твори М. В. Лисенка.

(За ненадрукованими матеріалами).

I.

Невідомий досі епізод з музичної діяльності М. В. Лисенка одночасно стосується й до історії українського аматорського театру й до історії вшанування пам'яті Шевченка.

26 лютого 1864 р., через три роки після смерти великого поета, студенти-українці київського університету збиралися дати виставу в міському театрі.

Хто був ініціатором всієї справи з цією студентською виставою — нам невідомо, але відомо, що М. В. Лисенко взяв на себе значну частину роботи: вся музична та вокальна частини лежали на ньому. Мабуть і в організаційному боці вистави він грав не малу роль, хоч рік 1864 був останнім роком перебування М. В. в університеті; він мусив готуватися до серйозних іспитів.

В університеті київському М. В. Лисенко з'явився на самому початку 60-х років разом із М. П. Старицьким, з яким він був майже однолітком, і попав у саму гущавину польського національного духу. Сперечання на студентських сходках по питаннях національного характеру виникали з приводу кожної дрібниці й в загостреній атмосфері передповстанчих настроїв у М. В. почали складатися й прояснятися його погляди. „Ми з Лисенком, — згадує в споминах своїх М. П. Старицький, — іноді цілими ночами вели розмови про національні завдання, про минуле й про долю-мачуху нашого селянина“ ¹⁾. Велике враження на Лисенка зробили збори полтавців в приватному приміщенні і особливо загальні збори українського кола в університеті, з головою і писарем, які вели всі збори українською мовою. „Лисенко, — згадує Старицький, — просто перетворився і почав доводити, що нам усім не тільки з народом, але й проміж себе треба розмовляти українською мовою, щоб зробити цю мову культурною й своєю... Лисенко, ніби сліпий після операції, прозрів, і це чудо вплинуло на нього з великою силою: все, що зберігалось десь глибоко в серці, спалахнуло яскравим полум'ям, в якому згоріли всі його панські спомини, аристократичні тенденції світські звязки, а всі стремління з'єдналися в одну широку любов до свого рідного народу і до духовних виявлень його істоти“ ²⁾.

¹⁾ «Киевск. Старина», 1903. № 12, стор. 462.

²⁾ „К. Ст“. 1903, № 12, стор. 464. 466.

Так М. В. Лисенко увійшов у коло інтересів київських студентів-українців. А як раз 60-і роки були добою найбільшого піднесення українського руху, так студенського, як і загального. В той час знову на черзі дня поставлене було питання про освіту своєю мовою, про школи для народу, про піддержку українській літературі. В такій атмосфері і український театр мав можливості рахувати на якусь увагу для себе, хоч би в колі студентському, а через його й в ширших колах.

II.

Студентська вистава у ті часи була не зовсім безпечна з погляду університетської адміністрації, бо вистава приносить з собою цілу низку поліційсько-адміністративних ускладнень що до надзору, що до мети вистави та питання на чію користь будуть збиратися гроші. Грунт для дозволу української вистави був уже трохи підготовлений, бо за півмісяця перед тим, в січні того ж року, студенти росіяне просили дозволити їм улаштувати свій спектакль в театрі (програми його не зберігся в справі). Російський спектакль дозволили, і попечитель лише пропонував доручити контроль над збором комусь із довірених урядовців з тим, щоб гроші не пішли на якісь інші нелегальні цілі.

На таких же умовах контролю прибутків дозволено було й українську виставу. Лишалось друге питання—загальна тенденція й мета спектаклю. Але її не добачив ні губернатор, ні генерал-губернатор, ні попечитель, бо через усі ці інстанції йшло питання про дозвіл студентам поставити виставу, остільки складним, принциповим та небезпечним здавалася вона в умовах того 1864 року, зараз після „заспокоєння“ озброєною рукою польського повстання, коли життя ще не влилося в звичайну колею, а по в'язницях сиділи студенти-поляки, чекаючи слідства та суду. Ініціатори української вистави замаскували те, що спектакль дається для вшанування третьої річниці смерті, або 50-ої народження Тараса Шевченка. Дата 26 лютого була ще не остільки популярною, щоб її знали в урядових колах.

В програмі спектаклю входило два драматичні твори: „Наталка-Полтавка“ Котляревського та „Простак“ Василя Гоголя, дві живі картини „Чумацький табор“ і „Вулиця“ зі співами народних пісень хором і соло та єдина Шевченкова річ—декламація „Тополю“. Губернатор дозволив виставу, зібрався дозволити й програм, в якому, на думку його, не знаходилося нічого „предосудительного“. Дозвіл пішов на затвердження генерал-губернатора і Анненков, тодішній генерал-губернатор, викреслив з програму Шевченкову „Тополю“—„которая хотя и не заключает в себе ничего предосудительного, но чтение которой я полагал бы лучше отстранить“.

Вистава відбулася в призначений день за програмою, який оголошено було в афішах:

Г. К І Е В Ї.

Въ среду, 26-го февраля 1864 г.,

съ дозволенія начальства

Студентами Императорскаго Университета
св. Владимира,

въ пользу недостаточныхъ товарищей,
данъ будетъ спектакль

НАТАЛКА-ПОЛТАВКА

українська оперетта в 3-х дійствах,
соч. Котляревського.

Дійствующі лица:

Наталка, дівчина . . . А. В. Хоменко.
Терпілиха, її мати . . . Е. В. Вельюрская.
Возний Тетерваковський М. Н. Котляревський.
Макогоненко— виборний Н. П. Протченко.
Микола, родич Терпі-
лихи. Н. А. Бойданов.
Петро — полюбовник
Наталчинь П. М. Герасимовський.

1-й Дивертисментъ

ЧУМАЦЬКИЙ ТАБОРЪ

будуть пропѣты слѣд. пѣсни:

1. Ой високо сонечко зiходить,
А низенько заходить (сого).
2. Ой у лузі та при березі
Червона калина (сого).
3. Ой у полі криниченька,
Зъ неї вода протікає (solo).
4. Ой не гараздъ, запорожці,
Не гараздъ зробили (сого).
5. Гей, гукъ, мати, гукъ,
Де козаки пють (сого).

ПРОСТАКЪ

Водевиль сочиненія В. Гоголя (отца).

Дійствующі лица:

Романъ, козакъ А. Д. Цисс.
Параска, его жінка. . . М. Ф. Зимовинова.
Дякъ, полюбовникъ
Парасчинь А. И. Дивильковський.
Соцький И. П. Свидницький.
Салдатъ Н. С. Сливчанський.

2-й Дивертисментъ

ВУЛИЦЯ

будуть пропѣты слѣд. пѣсни:

1. Король (танокъ).
2. Ой на гору козакъ воду носить,
Дівчинонька козаченька просить (solo).
3. Ой чи цвітъ, чи не цвітъ, калиноньку ломить,
Ой чи сонъ, чи не сонъ головоньку клонить (сого).
4. Туманъ, мати, по долині,
Широкий листъ на калині (solo).
5. Коли бъ мені, Господи, неділи діждати—
Суди, туди, онъ куди—неділі діждати (сого).
6. Ой, пора вже, пора
Намъ, хлопці, до дому (сого).

7. Танець (козакъ).

Оркестромъ и хоромъ будетъ дирижировать студентъ Университета св. Владимира Н. В. Лисенко.

Начало въ 7^{1/2} часовъ ¹⁾).

Спектакль дано було в міському театрі. Диригування оркестром і хором на цій виставі було спеціальною сферою Лисенка. Але йому, очевидно, належала й музична обробка пісень, з котрих де-які невдовзі після цього заведені були Лисенком до його перших збірників народніх пісень, що видані були в Липському 1868—1869 р.р. Очевидно, також, що музика до „Наталки-Полтавки“ (значить вже в 1864 р.) належала теж йому, як і музика до „Простака“, яку Лисенко написав спеціально для цієї вистави.

III.

Самий факт написання Лисенком музики до „Простака“, арія пісні, яку співає дяк:

„Я люблю тебя и стражду“

і навіть самі оркестрові партитури для різних музичних струментів лишилися б для нас невідомими, загубленими, як би історія з постановкою „Простака“ на київському театрі не мала свого несподіваного фіналу.

В галицьких газетах, після цього спектаклю з'явилася коротенька замітка, яка звернула на себе увагу міністра внутрішніх справ Валуєва. В замітці зазначено було, що в Києві студенти університету за дозволом начальства давали спектакль і між иншим ставили водевіль Гоголя-батька „Простак“, в якому О. І. Дівильковський в роли дяка співав пародію на церковний мотив, на голос „Камени запечатану от Іудей“ (недільний тропарь 1-го гласа). Запитання Валуєва, оскільки це відповідає дійсності, і дало привід навести ціле слідство, яке доручено було київському старшому поліцеймейстеру Івенсену. Він запитав пояснень у М. В. Лисенка; але пояснення Лисенка, очевидно, не задовольнили поліцеймейстера: він вимагав нот, текста пісень і текста „Простака“. Ноти, нарешті, були таки надіслані Лисенком поліцеймейстеру через пристава. Зберіглася записка, очевидно, до пристава, на нотному папері з двома рядками нот арії дяка „Я люблю тебя и стражду“. „Пісня, п'ята студ. Дивильковскимъ в роли дяка, — писав раздратовано Лисенко, — вотъ она прилагается, а остальные партиціи инструментовъ, какія были, нашлись и сохранились, я отослалъ Вамъ вчера черезъ солдата; если нѣтъ вѣры на слово, то прошу забрать полицію и обыскать, если угодно. Текста „Простака“ и пісень не знаю, да это и не касалось меня; въ любой книжкѣ Водевиля этого можете узнать смыслъ. Прилагаемая пісня начинается словами: „Я люблю тебя и стражду“... (Далі ноти):

¹⁾ Справа К. Ген.-Губерн. 1864 р. № 17. „О дозволеніи студентамъ дать спектакль“, № 4—7.

Вотъ всё, имѣющееся у меня по этому водевилю.
А что было изъ партицій, уцѣлѣвшихъ, повторяю, отослалъ вчера солдатамъ.

Я Васъ покорнѣйше прошу объяснить Г. Старшему Полиціймейстеру дать мнѣ покой, какъ имѣющему дѣло съ Окончат... экзаменами. Через 8 дней я свободенъ и къ услугамъ на всевозможныя объясненія.

Ст. Николай Лисенко²⁾.

Партитури, які надіслані були Лисенком тільки для 4-х музичних струментів, писані не його рукою і відносяться до 4-х місць „Простака“, що вимагали оркестрового акомпаніменту: 1. Пісня Параски—

„В'яне вишня, посихає,
Що росте під дубом...“

2) Пісня дяка—

„Я люблю тебе и стражду,
Но отрады не сыщу“.

3) Пісня Соцького—

„У полі могила
З вітром говорила“...

4) та знову пісня Параски—

„Ой, був, та нема,
Та поїхав до млина“...

Всі ці ноти пред'явлені були поліцеймейстером Івенсенем спеціально викликаному експерту диригентів хору півчих при Михайлівському Соборі Вишневецькому, який не знайшов ніякої подібності мотивів пісень з церковними співами і на кожному окремому аркуші з нотами поробив про це напис. На записці М. В. Лисенка з нотами до пісні дяка

²⁾ Та ж справа, л. 5—6.

читаємо напис диригента: „Что этотъ мотивъ нисколько не похожъ на мотивы церковнаго пѣнія какъ простого, такъ и партеснаго, сколько миѣ извѣстно, въ томъ удостовѣрю. Регентъ хора А. Вишневскій“.

IV.

В споминах М. П. Старицького знаходимо низку фактів з раннього періоду музичної діяльності Мик. Вит. ще за студентські роки, які дають матеріал і можливість оцінити наведені вище дрібні епізоди перших музичних спроб Лисенка. Старицький, зазначаючи загальний напрям музичних інтересів свого товариша, які прямували під той час особливо в бік народньої мелодії и танку, наводить цілу низку спроб М. В. утворити українську оперу.

Від запису народніх мелодій, від гармонізації народніх пісень Лисенко відразу взявся за оперу. Не маючи ще великої підготовки для цього, Лисенко користувався фортеп'яновими перекладами італійських опер і на тлі народніх мелодій із замішкою італійських впливів написав музику до опери „Гаркуша“, яка не зберіглася цілком і лібрето якої, запозичене в Стороженка з його комедії під тією ж назвою, склав Старицький. „Робота кипіла,—згадує Старицький,—і протягом свят (зима 1863—1864 р.) було написано майже третину першої дії. Розуміється, в хорах та в де-яких аріях звучала позичена „італьянщина“, але були номери скомпановані Лисенком цілком в народньому дусі і скомпановані гарно. У мене зберігся один брульйон лібрето з цієї опери, на якому до слів „Ой, Дніпре широкий, чого каламутен? є записана рукою Лисенка музика для арії баритона. Шпаргал помічено: „Лебехівка 1864 року“. Шкода, що не зберіглося клавiру. Під той час я щиро захоплювався музикою цієї опери; жінка моя (Сестра Мик. Вит., Софія Виталієвна) співала сотничиху, я—Гаркушу, а Микола всіх інших дівчих осіб і хор. З такими силами ми почали ставити цю оперу перед нашими родичами та сусідами, роблячи всюду неймовірну сенсацію. Для нас почали навіть улаштовувати раути спеціально для постановки опери“¹⁾.

І Гаркуша і більш дрібні спроби музичної ілюстрації оперети Котляревського і водевіля Гоголя-батька були переходовим етапом від перших записів народніх пісень до справжньої народньої опери, яку Лисенко зміг дати вже після студій в Липському.

¹⁾ „К. Ст. 1903“, кн. 12, стор. 469. Фототипія заголовного листа лібрето та уривок тексту опери були надруковані в журналі „Сяйво“ 1914 р., ч. 4., стор. 114.

Недруковані листи Ів. Франка.

В рукописному відділі Полтавського Пролетарського Музею переховуються цікаві листи Ів. Франка до Олени Пчілки, здається, ще й досі ніде не надруковані. Подаю з них поки-що два листи біографічного характеру. Правопис зберігається.

I.

Вельми Шановна Пані

Ольга Петровна!

Пишу сей лист іще під свіжим вражінням оповідань моєї жінки про ту безконечну, справді материнську доброту і терпливість, з якою Ви, заняті своїми власними клопотами і гризотами, піклувалися ще й моєю сім'єю через усе літо. Я не в силі описати Вам, як глибоко зворушили мене ті оповідання—і завстидали не троха: я добре тямлю, як мало я заслужив на таку Вашу добрість, хоч запевняю Вас, що в мойім поважанню Ви все стояли високо, обіч Вашого брата, а мойого найліпшого вчителя. Та се вже якось така фатальність, що я завжди мушу робити прикрости та клопоти тим, котрих найбільше поважаю і котрим найбільше завдячую. В моїх споминах набереться багато таких моментів, котрі я рад би окупити своєю кров'ю, коли б се було можливе.

Крім слів щирої подяки за всю Вашу добрість і щирість, оказану мойій сім'ї, я хотів би написати Вам ще про дві річі. Перша річ ось яка. Пані Олеса Озаркевичева (Бажанська) під впливом дискусій стрийського...¹⁾ жіночого віча задумала розпочати з новим роком видавання раз в місяць невеличкої жіночої часописі. Вона певно швидко удасться до Вас з просьбою допомогати єї видане Вашою цінною працею літературною. Я не сумніваюсь, що Ви не відмовите їй своєї підмоги і заохоти. Вона несвідуща в журналістичнім ділі і боїться ріжних страхів видимих і невидимих: зависти товаришок, насміхів з боку «Поступовців» а la Цеглінський, злоби з боку ретроградів і т. и. Ми вже тут оба з П-ком силувалися успокоювати єї і додавати їй духа, та я думаю, що Ваше слово буде мати для неї далеко більшу ціну. А думка сама міні видаєся дуже щасливою, тим більше, що видане другого тому альманаха, крім коштовности і малої покупности такої книжки, має ще й те недобре за собою, що в найліпшій разі буде тільки обявом літературним, коли тимчасом газета самою своєю природою перетягає справу на поле роботи громадянської, стаєся осередком і виразом певного руху, завязком певної постійної організації, котрої іменню жіноцтву нашому найбільше треба.

Друге діло, про котре я хотів поговорити з Вами, се новелла Лесі Українки, котра находиться у мене. Що Ви думаєте з нею робити? Я чув, що Ви призначили єї для другого тому альманаха. Та коли то ще той альманах буде друкований. Чи не можна би змінити єю поста-

¹⁾ Тут пропущено одно слово дуже нерозбірне.

нову, щоб така гарна річ не лежала в рукописі? Я прочитав сю новеллу і вона мені дуже сподобалася, так що коли би була на те Ваша і Ларісса Петровни воля, я радо опублікував би її в найближчій книжечці своєї «Літературно-наукової бібліотеки». Я готов розпочати друк, як тільки одержу Ваш дозвіл. Дуже жаль, що здоров'я Ларісси Петровни не поправилося в Криму так, як усі ми надіялися. Та я надіюся, що гень хоч тепер, при холоднішій порі, воно буде ліпше, і ми зможемо як найшвидче бачити нові її праці, особливо ж обіцяні мені для бібліотеки переклади з Віктора Гюґо.

Ми обоє з жінкою дуже турбуємося станом Вашого здоров'я, Шановна Пані. Відійжджаючи, жінка покинула Вас недужою, і боїться, чи турботи, яких причинили Вам наші діти, не пошкодили Вашому здоров'ю. Будьте ласкаві, напишіть нам хоч кілька слів.

Ми обоє засилаємо низенькі поклони Вам, Шановна Пані, Ларіссі Петровні, панні Лілі, а діти мої поздоровляють Дорочку і Михася, і Оксаночку, і Марисю. Як з її здоров'ям? Дармо вона боялася, що набралася сухіт від нашого Петруська. Єго оглядував лікар і запевняв нас, що ніяких сухіт у него нема ані признаки, а є невеличка англійська болізн і звичайні припадки, якими боліють діти, коли у них ріжуться зуби. Старші хлопчики, дякуючи побутови на селі, вернулись геть-геть здоровіші і кріпійші; звісно, а з сего маю поки що лиш тільки користь, що весь день до 8-ої години вечера не можу й думати, щоб сидати за яку небудь роботу. Шукали ми квартири іншої і не найшли, прийдеться мабуть зимувати ще в тій самій.

Прийміть, Шановна Пані, ще раз мою щирю подяку і запевнене, що Вас високо поважаю.

Ваш покірний

Іван Франко.

Львів д. 30 п. с. сент. 1891.

II.

Ласкава Пані!

Отсе нині дістав Ваш лист і Вашу посилку і спішу відповісти Вам на деякі Ваші замітки. Повісті Вашої ще не встиг перечитати; на всякий спосіб, судячи по вашому резюме, річ буде цікава, і я в проспекті «Зорі» поклав її між річ, котрі будуть в першій друкуватися. Жалів тільки, що ні як не можу вдоволити Вашого бажання і зачати печатання з 1-го н-ра. До перших н-рів призначений уже давніше роман пок. Свидницького «Люборацькі»; мусить бути хоч половина єго напечатана, поки будемо могли розпочати Вашу повість. Се однак, здаєсь мені, не повинно знизати Вас і знеохочувати від кінчення Вашої повісті; противно, чим швидше я буду мати всю її в руках, тим швидше почну печатати, т. є., всяка позятіше прислана річ иншого автора буде мусіла після нап. Для того прошу Вас викінчувати свою повість і присилайте її на мої руки; у нас важне діло не тільки доброта твору, але й єго обширність; поки замістити, треба добре обрахувати ся з місцем, щоб і скінчити в означений час і не перетяжати номерів і вдоволити справедливі претензії й инших авторів. Надіюсь зати, що Ви, ласкава Пані, приймете на увагу се мое заявлене, і не тільки не знеохотитесь до дальшої праці, але тим жвавіше до неї повернете свій великий талант і свою трудолюбність.

Звісно, я бажав би дати що небудь із Ваших творів до 1-го н-ру. В першій н-рі не буде зачинатися жодна ширша повість, а хотів би я напечатати в ній дві цілі новелі, одну українську, [а одну галицьку. Думав я, що прислана мені новела Мирного буде могла розпочати номер,—але по сюжету своїому она не годиться. Остаєсь або новелька

Кониського, або, коли б Вам можливо було зладити щось коротенького, а цікавого та гарного, то я ще радше дав би Ваше. Будьте ласкаві над сим подумати!

З віршів Ваших, котрі я зараз прочитав, по моєму, найкраща а одинока згожа до печаті—байка «Орел на визволі». Я й напечатаю її—коли не пришлете що іншого, більш підходячого,—таки в першому н-рі. Вірш «З новим роком»—простіть за слово—слабий; нема в йому ані нової думки, ані навіть нової, енергичної дікції,—а зато багато язикових зворотів нагадує манеру Старицького. Гарна викінчина форма не викупає тих недостатків. Байка-ж «Радощі й смуток» гарна по ідеї, але оброблене ростажене, початкові, вступні вірші троха нереальні і наївні, ну, і мотив не вичерпаний, не заострений як слід. Кінець не вдяряє душу нашу так, як би повинен. Коли б моя рада не видалась Вам невмісною, то я радив би Вам переробити сю байку, покинувши поперед всего Глібівську форму вірша, зложену для гумористичного, а не для такого суріозного оповідання. За то, як кажу, послідня байка прекрасна, хоч декуди стражде багатством епітетів і приставок. Ну, та се не б'єда. Щоб вичерпати літературні замітки, нагадаю Вам, що пані Кобринська в Болехові дожидає Ваших причинків до жіночого Альманаха, і що я чув, буцім то у вас є деякі матеріали після покійного Руданського. Міні дива наговорено про его якусь поему, чи «Царь-мотиль», чи що такого. От би гарно, коли б у Вас було що такого, або коли б Ви хоч знали, де за тими рукописами шукати!

А тепер про моє редакторство. Воно зовсім не таке, як Ви собі уображаєте. «Заря»—власність тов. ім. Шевченка, а я нанятий тим товариством слуга-редактор. Ані доходів ніяких (крім згаданих 25 гульд.) побирати, ані за редакцію відповідати я не буду; так як доси підписував Партицький, від тепер підписувати буде Калитовський. А моя річ—представляти редакційному комітетові матеріал, котрий має бути прийнятий (а може бути й неприйнятий) до «Зорі», справляти рукописі і вести коректуру. За власні праці міні особно не платять, а редакторської компетенції у мене лиш тільки, що можу певний матеріал зовсім не дати; звісно, коли комітет рішить друкувати якусь річ, то хоч би я й не хотів, она буде друкована. Що при таким оплаканім редакторстві міні конечно треба шукати зарібку не то у інших часописах, але у чужих народів, се, надіюсь, і Ви самі тепер побачите. Звісно, до Крају дописувати я не закину, хоч зоробок там не такий то добрий уже хоч би для того, що моїх річей они друкують мало і платять аж з кінцем кварталу. Запрошено мене писати наукової річі в варш. *Ateneum* і в краківський «*Przeglond polski*»,—та писати наукові річі діло дуже трудне і вимагає тільки вільного часу і вільної голови, що я можу тричі пропасти, поки з тої кози мяса добуду.

За мою допис в Крају народовці зняли було велику бучу, хотіли другий раз елімінувати мене, та одумались, бачучи, що се було б разом і сумно і смішно. Настрій мій при всім тим тепер кращий ніж був тоді, коли я писав Вам послідній лист. Ви, Ласкава Пані, на такі вибухи мого сангвінічного темпераменту не звертайте багато уваги, і особливо зважте й те, що як повістар я люблю всякий стан псіхологічний доводити до крайних границь і тим то декому мимо волі й прибільшую те що мене болить. Се й не шкодить; виписавшись і переживши в такій хвилі всю суму того терпіня, яке даний стан псіхологічний може нам дати, чоловік опісля стає спокійнішчий.

Посліднім уступом свого листу Ви, Ласкава Пані, вбили міні чималого клина в голову. Звісно, о таких річах, як родинне життя, Ви компетентніші говорити, ніж я,—а говорите Ви таке, що міні аж страшно, звісно, я знаю потроха, що значить недібране подруже, але знаю не менш того, що дібрати подруже єсть майже неможливо, що подруже майже завжди—лотерія, котру 99% хибляє. Значить ся, що ж тут робити? Дві дороги: або зовсім зречись думок про заснованя власного огнища, або—і се міні здаєсь хоч не принципіальна, а найпрактичніша

дорога—умалити претензії до крайньої можности, не надіятись за много! Міні здаєсь, шчо найбільша часть щасливих подруж основана іменно на тій обопільній взаємній, резігнації, на поблажливости для взаїмних похибок. Ех, Ласкава Пані, коли б Ви знали, з яким людьми приходилось міні не тільки миритися, але й дружитися і з яким оптимістичним упором я вмію вишукувати добру сторону в чоловіці зовсім упавшій—ну, та се нехай собі! Даруйте Пані, що війшов на те особистої натури поле і що до повніших, може й зовсім лишніх уваг докину одну, може й зовсім уже недіскретну: Ваші уваги о подружю писані таким тоном, немов би були вимерені на певну, одну особу. Коли так, то я дуже був би радий почути від Вас дещо більше в тій матерії, коли ж ні, то щиро прошу Вашого прощення за те питане.

Про Б. не пишу Вам сим разом нічого, але надіюсь незадовго донести Вам дещо більше про его жите, бо один чоловічок від нас має у него сими днями бути.

Щиро кланяюсь Вам

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Ліндого, № 3.

Друкарня упоминаєсь о гроші. Михайла ще нема.

Подав Ів. Ткаченко.

Б. РЕЙНШТЕЙН.

Лист з Америки.

(До процесу американських комуністів).

У Сполучених Штатах Америки в штаті Мічіган цими днями закінчився процес Фостера. Перший з серії процесів проти американських комуністів, заарештованих там у серпні минулого року, під час наскоку охранки на нелегальний з'їзд Американської Компартії. Процес закінчився нічим, не дивлячись на те, що склад дванадцяти засідателів був аж надто консервативний. Навіть більш того, до нього входило дев'ять фермерів, один дрібний торговець, одна жінка, дружина члена адміністрації невеликої фабрики й один робітник (залізничник), та й той не член профспілки. Присяжні засідателі після дебатів, що тяглися надзвичайно довго, аж дві доби, не змогли скласти, як то вимагає закон, одноголосного присуду в той чи інший бік, і їх було розпущено. Тов. Фостер поки що вільний, але з огляду на те, що його невинність не було формально встановлено на суді, прокуратура зможе, коли захоче, вимагати нового суду з новим складом присяжних. Але хто зна, чи спробує те зробити.

Той факт, що навіть в таких сприяючих для прокуратури обставинах їй не вдалось добитись обвинувачуючого вироку проти Форстера, без сумніву зробить величезний корисний для нашої справи вплив не тільки на розвиток дальших стадій цього значного історичного процесу проти американських товаришів, на майбутній процес тов. Чарльса Рутенберга, генерального секретаря Воркерс Парті (Партії Робітників), що належить до Комінтерну, та тридцяти інших видатних американських товаришів, але й на дальший розвиток революційного руху в Америці як у справах політичних, так і професійних. Тепер можна сміливо сказати, що який би не був зрештою кінець цих процесів, американський комуністичний рух вийде з них не розбитий і здеморалізований, як цього чекала американська буржуазія, її льокалі—Гомперс з Ко та соціал-угодовці. Навпаки, після цих хрестин наш рух у Америці буде значно міцнішим, загартованішим і тим буде користуватись далеко більшим авторитетом і довір'ям серед пролетарських мас і далеко більше здатний використати задля комунізму назріваючі об'єктивні умови країни, що їх тільки комуністи можуть належно використати.

Щоб правдиво оцінити процеси, що відбуваються тепер у Америці, читачі мусять зазнайомитись і пригадати такі факти, що до особи й

ролі тов. Фостера, а тако ж і що до минулого й сучасного стану нашої партії в Америці.

Тов. Фостер є тепер найвидатніший і найвпливовіший керівник революційного професійного руху в С. Ш. Америки. Років 12 перед тим він належав до американської анархо-синдикалістської організації „Індустріальних Робітників Світу“. За кілька років перед війною 1914 року, він зробив подоріж до Європи, де вивчив професійний рух зах.-європейських країн, зокрема синдикалістський рух Франції та інших романських країн. Повернувшись до Америки, він написав і видав брошуру про синдикалізм, що надзвичайно широко розійшлась. Але незабаром після того він прийшов до висновку, що праця в рядах „І. Р. С.“, як і кожної нашої організації, що стоїть осторонь, ще й до того в опозиції до масових профспілок країни, засуджена на виміщення. Порвавши з „І. Р. С.“, він переніс свою діяльність до Американської Федерації Праці, де почав гуртувати навколо себе передових робітників, спочатку близьких йому, як залізничників, профспілок. Він їх об'єднував для боротьби за визволення профспілок від згубного впливу несвідомих і часто зрадницьких, або продажних керівників Гомперсовського типу й за переведення професійного руху на революційний шлях. Добре розуміючи, як давній місцевий американський робітник, психологію пролетаріату країни, знаючи як до нього треба підходити, маючи великий практичний досвід в професійному рухові та великий організаторський й організаційний хист, а також і хист промовця, як і тверезий практичний розум і ґрунтовні знання в робітничому питанні, тов. Фостер незабаром став одним з найвпливовіших і популярніших ватажків спочатку чотирьохсоттисячної армії організованих робітників міста Чикаго, а потім і одною з найвидатніших фігур у професійному рухові країни. Цьому багато сприяли шляхетні риси американського ватажка профспілок—щира відданість робітничій справі, безкорисність, відвага й до того надзвичайна скромність. Такій людині легко було обеззброїти й повернути проти них самих зброю, що нею запекло атакували його реакційні й продажні ватажки Гомперсовського табору.

Під кінець імперіалістичної війни репутація тов. Фостера, як розумного, практичного й невідкупного ватажка, остільки установилась, що під час стихійного страйку соток тисяч робітників заводів Америки (вибухнувшого в 1919 році), що виробляли крию, він зміг стати на чолі їх і талановито захищати інтереси повстанців, рабів сталеного тресту. Тов. Фостеру більш, ніж кому іншому з його попередників, удалось добитись реальних наслідків в організації чикагських робітників, найбільш темних, відсталіх, поневолених, мало придатних до організації; тієї величезної маси пролетаріату славетних чикагських різниць, так блискуче описаних Уптоном Сінклером у його романі „Джунґлі“.

У 1921 році тов. Фостер, запроханий Американським Бюро Профінтерну, приїхав до Москви, яко гість, на перший установчий Конгрес Профінтерну й III Конгрес Комінтерну. Кілька місяців, що він їх тут перебував, використав він задля того, аби ґрунтовно вивчити досвід Російської Революції, програму й тактику Комінтерну й Профінтерну. Все, що бачив і вивчив у нас, він передав американському пролетаріа-

тові в низці блискучих листувань до професійної преси Америки, що постачалась раніш спеціальною агентурою.

Повернувши до С. Ш. переконаним, захопленим борцем за ідеї Профінтерну, він видав декілька брошур про російський та європейський революційний рух. З приводу вибухнувшого в той час голоду на Надволжі, він об'їхав цілу низку великих міст і промислових осередків Америки, об'їхав країну з одного краю в другий, розповідаючи на тисячних мітингах про те, що він бачив у Росії й кличучи робітників Америки на допомогу Радянській Росії.

Одночасно з цією працею Помголу й загальною агітацією, тов. Фостер виконав величезну підготовчу роботу задля своєї головної мети—утворення загально-американської організації й центру задля поступових і революційних елементів професійного руху країни.

В кожному місці, де він виступав з доповіддю про Росію, він встановлював зв'язки з передовими й активними елементами місцевого професійного руху і в такий спосіб на початок 1922 року він, його головний помічник тов. Браудер і інші змогли піднести прапор Профінтерну, утворивши організацію під назвою „Тред-Юніон Едікціонал Ліг“ (Просвітня Ліга Профспілок). Ця ліга, не дивлячись на таке безвинне ім'я, розпочала з першого ж дня свого існування найінтенсивнішу друковану й усну агітацію проти фальшивої програми, мети, тактики й лідерства Гомперсовських—угодовських тред-юніонів і цілком одверто за програму й тактику Профінтерну та за приєднання до нього. Ліга рішуче бореться проти виходу червоних елементів з масових профспілок і об'єднує ці елементи задля організованої й координованої боротьби в середині цих спілок, об'єднуючи в той же час у своїх лавах також і революційних робітників, що знаходяться через ту чи іншу причину в лавах незалежних спілок, по-за Гомперсовською Ам. Фед. Праці. Таким чином Фостер, Браудер і інші ватажки Ліги стали хутко і з успіхом гуртувати матеріал, потрібний задля здійснення вміло кинутого ними в маси й пожадливо підхопленого лозунгу—„Амалгамейшен“ (об'єднання), тоб-то утворення єдиного фронту профспілок—знищення розбрату й розпорошеності в лавах організованих робітників, знищення цехових пересічок, перебудова профспілок на виробничих засадах, переведення їх на позицію витриманої класової боротьби з усіма, що впливають з того, революційними наслідками.

В Америці власне ця робота є найбільш нагальною і в стратегічному відношенні значною. Вона підведе підвалину організованої маси під партію Американських Комуністів—Воркерс Парті (Робітничу Партію). Вона утворить потрібні передумови задля справжнього перетворення, по щирості, поки-що тільки ембріональної партії, в могутній революційний, політичний фактор країни. Вона багато швидче, аніж того багато ворогів і навіть друзів сподіваються, просуне Америку з задніх рядів до лав найбільш зрілих задля комуністичної революції країн. Бо Америка в цей мент є більш найміпніша фортеця світового капіталу і в той же час є країною, де об'єктивні умови, потрібні задля комуністичної революції, розвинуті як ніде, й де все залежить тільки від утворення потрібних суб'єктивних факторів—масового, рево-

люційного професійного руху й можливої, навіть неминучої в таких умовах, могутньо зрілої партії комунізму.

Там, як ніде, капітал, сконцентрований в руках жменьки людей в страшенно великих сумах, панує поки-що самовладно, але трон цього самовладдя тримається так, як тримавсь колись трон Романових за кілька літ до лютневої революції, тільки до того часу поки розрізнені й пригноблені маси не зрозуміють, що задля власного врятування вони мусять і зможуть його скинути.

Згідно оголошеним економічним відомостям один лише Банк Моргана в Нью-Йоркові мав ще в 1892 році в своїх руках контроль над акціями й облигаціями величезної кількості фабрик, заводів, різних копалень, банків, залізниць, земельних маєтків, будинків, магазинів і інших підприємств і власностей, що мали ринкову вартість в 527 мільйонів доларів золотом. Користуючись таким величезним капіталом, як гігантським магнітом, щоби вирвати з рук середньої й дрібної буржуазії й фермерства їхню промислову, торговельну, земельну та иншу власність,—банк цей до 1897 р. забрав до своїх рук цих корисних вартостей вже на 1400 мільйонів.

У 1902 році він контролював уже вартостей на суму майже в чотири мільярди доларів. А в 1912 році ця сума досягла неймовірної височини—в двадцять шість мільярдів доларів.

Рокфеллер, Морган, Форд і невеличка купка подібних фінансових кітів мають у своїх руках ключі від усіх майже фабрик, заводів, майстерень Америки й мають спроможність у кожний мент збанкрутувати масу середніх і дрібних власників та викинуть мільйони пролетарів на вулицю. Дрібна й середня буржуазія живе, ніби-то за царату дворяни, з доброї ласки цих фінансових самовладців, а пролетаріат—фактично в стані рабів.

У Америці, треба сказати, як ніде, збільшився величезний відсоток пролетаріату. В той час, коли мільярди й десятки мільярдів власности скупчуються в руках жмені мільярдерів на однім полюсі, на другім—в таборі пролетаріату—скупчуються десятки мільйонів зруйнованих, зведених до злиденного стану ще недавніх „незалежних“ громадян. Урядова комісія, призначена 11 років перед цим президентом Тафтом з приводу професійних хороб, дослідивши статистичні відомості, примушена була констатувати, що майже з 100 мільйонної людности республіки—тридцять два з половиною мільйони чоловіків, жінок і підлітків існувало тільки „з платні“, тоб-то робили по найму за заробітню платню в промислових, торговельних, громадських установах і в сільському господарстві. Вкупі з иншими членами родини це складає не менш двох третин всієї людности республіки. Незалежні фермери й инші дрібні власники вже перестали бути в більшості й відігравати головну роль в республіці. В Америці погіршується становище фермерської маси, не дивлячись на те, що так зрекламовано їхню заможність. Цей самий правник, Френк Уолш, що оповіщається тепер головним захисником у процесі Фостера та инших товаришів, був у 1913 році, по призначенню президента Вільсона, головою Федеральної Комісії по питанню взаємовідносин між капіталом і працею, і в своєму докладі

урядові комісія констатувала, між иншим, що 37% американських селянських господарств не володіють землею, що обробляють, а беруть її в оренду. Зрештою значна частина лише номінально володіє землею й господарством, бо її примушено було заставити їх у банки, або лихварям. З того часу процес руйнації фермерства взагалі не припинився, не дивлячись на тимчасове й часткове поліпшення його стану під час війни. Тепер він задихається в своїй масі хліба, котрого голодні, зруйновані війною народи не можуть купити, й американський фермер тікає в місто, зливаючись в своїй більшості з пролетаріатом.

Нарешті, в Америці знов так, як ніде, фабричне, машинове, масове виробництво розвинено до такої міри, що при системі Тейлора, Форда та инших, робітник, як правило, зовсім обертається в живий додаток до машини, що при неменучій хуткості та інтенсивності праці, загрожує виснажити й одурманити його. Це пояснював один робітник, — він працював за хорошу платню в збірному цехові на автомобільному заводі Форда, що потім перейшов на меншу фабрику й низчу платню: „Майже весь час моєї двохрічної праці у Форда я щодня, те тільки й знав, що з ранку до вечора закручував гайку № 5 на збірних автомобілях, що їх підсовували мені кожну мить. Я гадав, що я здурію, тому я й кинув Форда, хоча він краще платив“.

При таких умовах можна сказати, не прибільшуючи, що в соціальному відношенні, не дивлячись на її відсталість і на перший погляд консервативність, ми маємо в Америці, як ніде, відкритий порохований лох, здатний вибухнути від удару блискавки після першого струсу маси, стихійного явища — війни, голоду, безробіття, або величезного кровавого страйку та иншого.

Від цього, протягом десятиліть американську буржуазію врятував лише збудований „робітничими лейтенантами“, Гомперсом і Ко, чудовий громовинник у особі Американської Федерації Праці. Ця рятунова роль американського тред-юніонізму була привселюдно визнана і капіталом і „працею“. Вже років з 20 перед цим редактор „Уол. Стріт. Джурнал“ (орган Нью-Йорських банкірів), розбираючи в передовиці соціальну роль Американської Федерації Праці, закінчив її словами: „The American Federation of Labor is the best bulwark against Socialism in America“ („Американська Федерація Праці є найкращою фортецею, що охороняє Америку від соціалізму“). Цю ж думку, перефразувавши її, тепер Гомперс і його прибічники, голосно заявляють у своїх органах: „The American Federation of Labor is the first line of defence against Bolshevism in America“ („Американська Федерація Праці уявляє з себе перші зміцнені позиції, що охороняють Америку від більшовізму“).

Говорячи про врятування „Америку“, ці „побратими“ мусили б були говорити, коли б вони хотіли говорити відверто, в першу чергу про захист своїх власних вже надбаних та тих, що ще дбаються, величезних капіталів на сотні тисяч, коли не мільйонів доларів. Бо в Америці, теж як ніде, фах „ватажка професійних спілок“ уже давно перестав бути виразом тільки ідеологічного споріднення цих „робітничих

лейтенантів капіталу" з їх господарями—буржуазією; стан „ватажка“ став засобом хутого збогачення шляхом субсидій від фабрикантів за утримання організованих робітників від страйків, шляхом вимог під загрозою страйків, шляхом хабарів за хутку й корисну для господарів ліквідацію великих страйків, продаючи свої „політичні впливи“ верховодам буржуазних партій, шляхом придбання, за допомогою буржуазних партій, політичних посад і гарбання на них хабарів за маневрування фабричним концесійним й иншим законодавством, шляхом часто й густо навіть вимогів від самих членів спілки періодичних хабарів за дозвіл вести працю й т. п. Американські „ватажки“ тред-юніонів вже давно перетворились з некорисливих та ідейних у „ділових“ та „практичних“, добре забезпечених платнею прислужників капіталу, а при нагоді в спиртних і безжалісних здирників. Американська судова хроніка й хроніка тред-юніонізму надзвичайно багата подібними кримінальними фактами. (Надзвичайно яскрава картина цього явища й, підкреслюю, ані кришки не збільшуючи й не згущуючи фарби, намальована в романі Леруа Скотта „Секретарь Професіонального Союзу“. Державне видавництво. Загальна бібліотека, ч. 23). Як на конкретний приклад з дійсного життя, можна вказати на відомий факт відносно Джона Мічеля, автора книжки про тред-юніонізм. Цей Мічель був на протязі багатьох років правою рукою Гомперса, членом Виконавчої Ради Америк. Фед. Праці й генеральним головою „Об'єднання шахтарів“ і, як такий, не раз „керував“, ліквідуючи величезні страйки шахтарів, складаючи з власниками копалень угоди. Цей „робітничий ватажок“ помер, років два перед цим відписавши своїм спадкоємцям майно в кілька сот тисяч доларів золотом (долар—майже два карбованці). І це був далеко не найбагатший з „ватажків“ цього табору. На процесі Брінделя, голови ради будівельних робітників у Нью-Йоркові, було доведено, що він зібрав щось до мільйону доларів головним чином хабарями з членів за дозвіл працювати по будівлі, що контролювала Рада. Або ще ось один видатний американський правник і поступовий громадський діяч, що інтимно знав Гомперсовський табір та де-які їхні таємниці, не так давно сказав авторові в розмові: „Я б дуже хотів дожити до смерті старого Гомперса, аби дознатись, яке майно залишить він своїм спадкоємцям, відписавши їм, коли тільки ця стара лисиця не похова кінців у воду, розподіливши свій „чесно придбаний капіталець“ ще за свого життя.

Тому й недивно, що ледве тов. Фостер, що повернувся з Росії, встиг ступити на землю Америки, несучи прапор Профінтерну й кидаючи безпорадним масам лозунг „Амалгамейшен“ й завойювання Америк. Фед. Праці задля революції, шляхом енергійної й розумної, організованої й координованої тактики з середини,—як найраніш від усіх инших відкрив огонь по ньому Гомперс зі своїми прибічниками, друкуючи в своєму журналі „Федерейшніст“ викази на Фостера, як на „агента Леніна й Троцького“, на „агента Комінтерну“, що прїїхав з „золотом з Москви“, аби „зруйнувати робітничий рух і повалити Американську Демократію“. Там були ледве заличковані вимоги до уряду від імені „праці“ покласти межю „злочинству Фостера“. Воно й зрозуміло. Бо й справді ж Фостер не тільки мріяв, як його попередники, а дійсно з успіхом підривав

коріння дерева угодовського професійного руху, що під цим наметом сиділи ці паразити на тілі пролетаріату.

Тираж і вплив серед федерації заснованою Фостером і його товаришами місячника „Лейборд Геральд“ почали хутко зростати. Його лозунг „об'єднання цехових спілок у єдину виробничу спілку“ був підхоплений велетенським Чикагським об'єднанням профспілок. Воно й на далі хутко збільшувалось за рахунок великих мійських, крайових та загально-американських цехових об'єднань профспілок, що входили, чи були за Гомперсовською федерацією (залізничних і інших).

Адже ж „Амалгамейшен“, що вимагали низи, означало ліквідацію сили прибуткових посад у правліннях і президіях роспорошених цехових спілок. Переляк почав охоплювати кандидатів до усунення з цих посад. Не дарма один з таких „ватажків“ сказав на інтимній нараді своїх колег: „Save your money, boys, Amalgamation is coming!“ (Ховайте свої грошики, хлопці, Об'єднання насовується). Уряд також почав турбуватися, але йому не так легко було виконати вимоги Гомперса й Ко. Коли б Фостер був емігрантом, його б легко можна було схопити за коміра й викинути з Америки. Але він корінний американський громадянин. Це, значить, не можливо. Коли б він був мало відомим, рядовим, червоним робітником, його можна було б як-небудь потихеньку законопатити до в'язниці. Але він занадто відомий серед робітничого класу й користується підтримкою величезної Чикагської Федерації Праці та й інших впливових робітничих організацій. Тут тихо та без скандалю не обійдеться. Нарешті, це можна було б спробувати, коли б справа була в 1909 році, коли під впливом війни, патріотичного чаду й страхіття, що охопило американську буржуазію в наслідок революційних подій в Росії й Європі, обставини були такі, що його можна було б, як і інших, з двох слів запроторити на 10—15 або й більше літ до каторжної в'язниці. Але в 1922 році становище змінилось. Настрій в країні більш-менш спокійний, занадто чути гучні голоси на захист справедливості. Й нарешті впливові лозунги ліберальних далекозорих представників буржуазії: „It is no use agitating the agitators“ („Немає рації агітувати агітаторів“). Примушені були, отже, обмежитись до слушного часу лише слідкуванням за Фостером і іншими ватажками «Просвітньої Ліги Профспілок», в надії, що вони дадуть правний привід що до арешту.

Весною й літом 1922 року Фостер, готуючи майбутню Установчу Конференцію Ліги, рішив об'їхати промислові осередки західних Штатів. За ним слідком їздили шпики й записували його промови. Але не дивлячись на те, що він відверто агітував за революційний рух профспілок і за програму й тактику Профінтерну, приводу задля арешту їм одержати не вдалось.

По прибутті його до м. Денвер, горішнього штату Колорадо, уряд цього штату, що був цілком на відкупі в Рокфеллера й інших мільярдерів, власників копалень, заводів і инш., вирішили «не мизкатись» і «взяти закон у свої власні руки». За годину до призначення місцевим відділом Ліги мітингу три представники генерал-ад'ютанта Гамрока, що керував військом штату, вдерлись без жодного ордеру до кімнати Фостера,

заявивши на протест Фостера, що вони „з законом не рахуються“, загарбали його рукописи, літературу й частину річей, посадили його силоміць до автомобілю й повезли верст за 30 до міста Брайтон. Там протримали його до ранку, не дозволивши йому викликати адвоката або друзів. Ранком його повезли до міста Грілі. Там його, як кримінального злочинця, зфотографували, не зважаючи на протест, обміряли по Бертильоновській системі для злочинців і повезли за кордон сусіднього штату Ваймінг, не дивлячись на те, що на території цього штату Колорадський уряд не мав права переводити жодних розпорядків. Тут Фостера передали до рук місцевого шеріфа (справника). Цей хутко відвіз автомобілем до міста Торингтону, що недалеко від слідуєчого штату Небраска.

У 10 верстах від міста шеріф, звільнивши Фостера, наказав йому негайно залишити штат, загрожуючи в противному разі карою. Фостер прибув до міста, вчасно встиг до потягу і виїхав до призначеного Лігою мітингу в місті Омага і, добре закінчивши останню частину агітаційної подорожі, повернувся до Чікаго. Але ж це не могло задовольнити центральної влади. Йї треба було відсунути Фостера з його шляху на більш довгий час. Належний привід для цього здавалось, нарешті, виник. В Америці тоді бурхав величезний страйковий рух; в ньому брало участь щось до мільйону робітників—одних шахтарів без малого не шістьсот тисяч та коло чотирьохсот тисяч робітників залізничних депо та майстерень, і крім того ще текстильщики й інші. Боротьба провадилася з кривавими сутичками. Кожний день приносив величезні збитки. Часто траплялись катастрофи потягів через кепську ремонтну роботу страйколомів. У вечорі 19 серпня скоїлась одна така катастрофа коло міста Горі, штату Індіана. Недалеко від Чікаго, де жив Фостер розбився „мільйон-доларовий експрес“, що ним везли коштовні речі. Машиниста і качегара було забито. Ось тепер влада й спохватилась: коли пощастить заплутати Фостера до катастрофи, як підбурника страйкарів, то його можна буде обвинуватити в згубстві й навіть домогтись смертного присуду й таким чином паралізувати діяльність його Ліги. Негайно агентами прокуратури був зроблений наскок на центральне бюро Ліги в Чікаго. Всі документи й папери було перерито й skonфісковано, в надії будь-що знайти в обвинувачення Фостерові, аби остаточно зарештувати його тоді. Цю комедію було пророблено цілком кінематографічно. Прокурор і урядовці принесли з собою навіть фотографічні апарати й на другий день вдавали з себе в газетах лицарів, що руйнували небезлечну червону Лігу. Не дивлячись на голос знятий пресою з приводу того, що Фостер буцім-то є відповідальний за катастрофу й вбивство в Горі, його не заарештували, а навіть прокурор через три дні оголосив, що жодних доказів проти Фостера по справі в Горі не знайдено. Ця несподіванка пояснюється тим, що влада найшла інший, як їм здавалось, певніший спосіб до усунення Фостера, тоб-то—зв'язати його з відкритим у той час і потім зруйнованим підпільним з'їздом Американської Комуністичної Партії, що відбувався недалеко від Чікаго, в штаті Мічигані. У цьому штаті, як і в низці інших, у 1919 році під час буйної натріотичної реакції було переведено „задня боротьби з червоними“ суворий закон під назвою „закону проти злочинного синди-

калізму". В тому ж році нашу Американську Компартію, що тоді тільки що народилась, складену з революційних елементів правої „Соціалістичної Партії“, центристської „Соціалістичної Робітничої Партії“ й инш., було загнано до підпілля почасти завдяки буйній реакції, а подруге— тактичним її помилкам, що цілком природні в початковій стадії. В 1921 р., на III-му Конгресі Комінтерну, американські товариші одержали директиви не обмежуватися нелегальною діяльністю, а використовувати всі можливості й задля переведення широкої, відвертої, під прапором, легальної боротьби. В наслідок того на кінці року було організовано легальну „Воркерс Парті“ (Партію Робітників). Але справа не пройшла гладко. Не тільки відкололась одна частина, що не вижила ще „дитячих хвороб“, „лівизни“, але в самій Компартії виникли нові суперечки, що загрожували роспадом. Суперечки виникли на ґрунті взаємовідносин проміж легальною й нелегальною партіями й про те, котра з них мусить бути осередком. Оці питання й мусили бути вирішені на нелегальному з'їзді Компартії в штаті Мічігані й в недалекому часі майбутнім з'їздом „Воркерс Парті“ в Чикаго. На з'їзд у Мічіган зібралось щось до семидесяти товаришів. Тепер уже остаточно встановлено, що поміж присутніми був провокатор, якийсь Асворт, як делегат від Філадельфії. Він кілька років уже працює в охоранці. Але йому було важко вчасно повідомити поліцію про місце з'їзду. Таким чином їй вдалося взнати тільки на п'ятий день з'їзду. Задля наміченого наскоку на з'їзд необхідно було погодити діяльність потайних агентів м. Чикаго та штату Ілліноїс, агентів влади штату Мічіган й агентів центральної влади,—департаменту юстиції у Вашингтоні. Поки все це було пророблено, товаришам удалось дізнатись про загрожуючу небезпеку й вночі перед наскоком більшість роз'їхалась. До часу наскоку, ранком 22 серпня, на місці з'їзду лишилося 17 т.т., що не роз'їхались з технічних і инших причин. Всі вони є американські громадяне; поміж ними був і провокатор Асворт. Заарештовано було також тов. Чарльс Рутенберг—генерального секретаря Воркерс Парті, що відсидів уже не один рік у в'язниці за антиімлітаристську агітацію й за кілька місяців перед з'їздом був звільнений під заставу, чекаючи постанови апеляційного суду, й тов. Вільям Ден, редактор легального органу „Воркер“. До рук поліції дістались документи з'їзду, машинки, ротатор та инше. З арештованих почали тут же знущатись, а потім, скувавши попарно варучниками, повели їх до в'язниці й кинули на голу підлогу. Під час розпочатих допитів вони піднали „славетній“ американській карі—„third degree“ („третього ступню“), тоб-то викручуванню рук і всіляким знущанням цілком так само, як то яскраво змалював Ултон Сінклер у його романі „Сто відсотків“. Наприклад, тов. Ламбкіну на допиті наказали зняти окуляри, й коли він відмовився дати відомості, що їх вимагали, шпиг так ударив його кулаєм по обличчі, що він відлітів на кілька аршин. У час розвитку цих подій у Мічігані преса Чикаго розпочала скажений похід проти Фостера, обвинувачуючи його в тому, що він ніби теж був на нелегальному з'їзді. Його на другий ден арештували, але незабаром звільнили під заставу в п'ять тисяч доларів, що внесла Чикагська Філія Спілки Кравців. Він і його найближчі співробітники потім спокійно

продовжували готувати майбутнє відкриття конференції Ліги. Через кілька днів розпочалась конференція, що ухвалила низку революційних резолюцій та постанов. Присутні на конференції шпиги не втручалися до кінця першого дня. Але по закінченню вечірнього засідання загін шпиків вікенав своє призначення. Старшина закону, наказавши присутнім сидіти на місцях і не рухатись, обійшов ряди й заарештував тринадцять чоловік, у тому числі й тов. Ерла Браудера, головного помішника Фостера в справі організації Ліги й редактора її органу „Лейбор Геральд“. На допитах дуже побили т.т. Ерла Браудера й т. Аренберга. Виключаючи цих двох товаришів, останніх протягом недовгого часу було звільнено й в більшості вигнано за межі країни, як осіб, що не користуються правами громадянства. Після цього розпочалась кампанія за передачу т.т. Фостера й інших, заарештованих у Чикаго, до рук влади штату Мічиган, задля притягнення їх до судового процесу над комуністами, що мусив там відбутись. Для цього треба було мати згоду губернатора штату Ілліноїс. Але він де-який час не давав, боючись цим роздратувати Чикагських робітників й зіпсувати свою кар'єру. Зрештою він відважився й видав їх. Там на всіх ув'язнених дивились, як на відчайдушних злочинців, тому й відмовляли в їхньому звільненню під за поруку до суду инакше, як не під заставу в 10 тисяч доларів за кожного. До того ж згодом в інших штатах було заарештовано та вислано до рук Мічиганської влади троє товаришів, що переховувалися, й таким чином була потрібна величезна сума, щось більш двох сот тисяч доларів, аби взяти їх всіх під залогу. Крім того, потрібні були десятки тисяч доларів на видатки для захисту їх на процесі.

В розпорядженні уряду були невечерні грошові засоби,—весь апарат уряду й охоранки, велетенська буржуазна преса, включаючи органи Гомперса й апарат Американської Федерації Праці. Все це було мобілізовано задля „гарматної підготовки“, для розвитку скаженого цькування Фостера та його товаришів. А комуністи в свою чергу вели інтенсивну агітацію серед робітничих мас. Майже негайно після арештів вдалося добути коштів, аби взяти під залогу Ротенберга, Дена, Фостера, Браудера й кілька інших.

Поволі звільняли й останніх. Звільнені негайно віддавались енергійній праці по справах партії, Ліги й захисту. До процесу, що розпочався 12 березня, вони розгойдали глибокі шари робітничого класу, зацікавивши в боротьбі великі робітничі організації. На роль головного оборонця було притягнено відомого американським робітникам юристу й радикального громадського діяча, а також друга Радянській Росії—Френка Уолш. Він давно вже виявив свою мужність і невідступність у справі захисту робітників. Ще до процесу Френк Уолш уміло виявив провокаторські махінації охоранки взагалі й зокрема в зв'язку з цим процесом.

До цього, партія вирішила „взяти вола за роги“, визнавши при вселюдно, що цей з'їзд був дійсно нелегальним з'їздом Компартії, але через те лише, що сама влада, порушуючи основні закони республіки й окремих штатів, загнала комуністів тимчасово в запілля, та що від цього часу комуністи боротимуться за право легального існування й за

комунізм під прапором легальної Воркерс Парті. При цих обставинах, чим більш буржуазна преса й преса зграї Гомперса, розраховуючи на заботони робітників, цькували Фостера й товаришів, підкреслюючи їхній комунізм, їхню оборону ідеї диктатури пролетаріату, як ворожої „одвічним святим підвалинам Американської Демократії“, тим уважніше робітнича маса придивлялась і все з більшим співчуттям ставилась до комуністичного прапору Ліги й Партії американських товаришів. Цьому багато сприяло й широко розповсюджене за останній час серед американського пролетаріату незадоволення „демократією“ уряду й ролею Гомперса та його прибічників, що так яскраво виявились в звязку з кривавими подіями масового страйкового руху минулого літа.

Це цілковите банкрутство тактики цькування комуністів було цими днями документально зафіксовано оголошеною відозвою Матвія Уолла до Мічіганського уряду, аби припинити переслідування Фостера та його товаришів за їх комунізм, бо це, мовляв, „робить з них мучеників, що спричиняється до їхньої популяризації“. Треба взяти на увагу, що цей Матвій Уолл, ватажок невеликої цехової спілки фотографіків, є один з найреакційніших чорносотенних ватажків Американської Федерації Праці, й, власне, тому Гомперс провів його у віце-президенти Федерації, готуючи, на випадок своєї смерті, в спадкоємці, як ватажка цілої Федерації. Цей Уолл спочатку, коли Гомперс друкував наклепи на Фостера й вимагав його арешту, як „агента Леніна“ і т. д., допомагав йому в цих наклепах, а тепер враз цей самий Уолл вимагає „припинення переслідувань комуністів“!

Ще один мент. До часу початку процесу настрої поміж масами, дякуючи агітації й виявленню ролі уряду й охоранки, до того змінявся на користь комуністів, що десять товаришів, які були втекли від арешту, включаючи таких видатних, як Роберт Майнор, Роза Пастор-Стокс, Елла Р. Блур та инш., з'явилися на передодні процесу й віддалися владі в Мічігані. Їх тут звільнили, взявши заставу лише по одній тисячі доларів за кожного.

Таким чином на лаві підсудних тепер сидять там 32 товариші. Чим скінчиться процес, поки що вгадати нема можливості. Але одно вже ясно. Процес цей обернувся в ширший політичний процес, де на лаві підсудних у дійсності сидить перед судом громадської думки, головним чином робітників, сам уряд з охоронними апаратами й їх засобами. Можливо, що уряд, підштовхуваний своїм господарем,—великим капіталом, втратить остаточно розум, як у таких випадках часто трапляється, й знову з люттю накинеться зі всією своєю брутальною силою на „червоних“.

Симптоми такого звороту вже накреслюються. Хай буде так. Але йому не вдасться вирвати з рук нашої Американської Партії й Ліги вже здобутий на цьому процесі прапор перемоги. Партія й Ліга хутко здобувають співчуття мас, а коли навіть прийдеться окремим товаришам нудьгувати в американських тюрмах, робітничий рух Америки буде тепер з кожним днем революціонізуватися, міцніти й зрештою змете і Морганів, і Гардінгів, і Гомперсів.

Австрійська хроніка.

БЕРЕЗЕНЬ 1923 р.

Все політичне та господарське життя країни стоїть під знаком „оздоровлення“. Як відомо, тимчасовий австрійський союзний канцлер піп Зейпелъ підписав в осени минулого року в Женеві умову, що цілком віддала Австрію до рук чужоземних капіталістів. Австрія зобов'язалась провести на протязі небагатьох місяців ряд гнітючих фінансових реформ (масове зменшення платні урядовцям, службовцям та державним робітникам, величезне підвищення всіх непрямих податків, мит та інших відчислень); крім того, — цілком усунути парламент від апробації яких би то не було заходів по фінансовому оздоровленню; врешті, зверх цього всього, прийняти призначеного Лігою Націй генерального комісара, без дозволу якого нічого не може бути розпочате в фінансовій справі. За це Ліга Націй обіцяла запропонувати урядам, що до неї приєдналися, гарантувати Австрії позику. Отже, це значить, що Ліга Націй зовсім не дає Австрії якогось кредиту (фактично вона цього й не могла зробити), але замовляє перед великими західними державами декілька гарних слів за цю країну. Отже, вже наперед було ясно, що в допомозі Ліги Націй лише одно було реальне: жадливі та вбивчі масові податки, які запобігливий уряд зараз же й наклав. Але так само ясно було й те, що казковий кредит і був, і лишився маною.

В березні наслідки цього „оздоровлення“ як раз дали себе добре знати. Стабілізація курсу корони мала своїм наслідком індустріяльну скруту та кризу такого масштабу, якого вона ще ніколи не досягала в Австрії. Число безробітних відскочило до 169000, слідує сотні тисяч працювали лише три дні на тиждень. До цього фінансові заходи уряду мали той наслідок, що ціни на життєві продукти піднялися знову: останній офіційний індекс був визначений +6. В дійсності підвищення дорожнечі на життєві продукти було 150%. Уряд (не християнсько-соціалістичне — німецько-націоналістичне — ширі реакційне партійне угруповання) все втішав тим часом, коли прийде „великий кредит“. Але поскільки нічого не було чути про цю зловісну зовнішню допомогу (виключаючи й негативних наслідків), то Зейпелъ відправив свого міністра фінансів до Парижу, Брюсселю, Амстердаму та Лондону, щоб випрохати кілька корон. Чоловік мотався п'ять тижнів по всіх чужоземних лихв'ярах і привіз, врешті, на словах і на письмі 3¹/₂ мільйони хунтів стерлінгів. Цією сміховинною сумою викручувався уряд на протязі цілих шістьох тижнів. Таким чином, австрійська фінансова скрута не зробилась меншою.

Генеральний Комісар Ліги Націй (це бурмістр Роттердаму д-р Цімерман), справжній диктатор країни, поводить себе з нахабством та цинізмом, наче він має справу з якою-небудь азійською колонією. Його справоздання до Ліги Націй витримано в стилі вчителя, що ставить своїм школярам погані нотатки. В виконанні свого завдання він вислужує нагороду тим, що наполягає безперервно на усталенні нових загальних податків і, звичайно, досягає свого. Його заходами, наприклад, був ухвалений останніми днями найжахливіший з усіх загальних податків: податок на обіг товарів, що вступає в силу вже в квітні. Він повинний, як це визнає сам уряд, мати своїм наслідком те, що всі товари (бо в цьому й полягає суть цього податку) подорожчають на 5—6%. При цьому, оподаткованню так само підпадають елементарні засоби життя, як от одежа, обув'я, білизна. Що це має визначати для широких мас, надто в той час, як платня лишається тією ж і злидні збільшуються,—ясно.

Заходи уряду по зменшенню платні викликали ряд випадків завзятої самооборони. Так Зейпель без дальших розмов хотів відібрати у службовців пошти та телеграфу частину їхньої платні. Поштові та телеграфові службовці зчинили пасивний опір, що продовжувався цілий тиждень, й примусили уряд перш за все визнати право на участь в вирішенні таких справ представництва службового персоналу, право, що уряд постійно обходив, і, врешті, досягли й у самій справі напововни придатного для них компромісу.

В березні відбувся в Австрії народний перепис. Цю, звичайно, таку безвинну справу використав клерикальний уряд до ганебного погромоного цькування. Він звелів поставити на папірцях з запитаннями також і питання про „расу“ й хотів таким чином усталити числову кількість „аріїв“ та „семітів“. Уряд оголосив, що питання про расу треба заповнювати згідно з даними науки про расу. Але через те, що в дійсності таких сталих наукових даних зовсім немає, то працівники по перепису лишали расову рубрику незаповненою. Так скінчилась ця афера осоромленням Зейпеля та його прибічників. Але цей вчинок уряду тому вартий уваги, що він симптоматичний для того реакційно-клерикально-консервативного духу, що панує навколо союзного канцлера.

Це той самий дух, що знаходить своє яскраве виявлення в озброєнні фронтових бойців (так звуть себе австрійські фашисти), в виступах поліції проти безробітних, в сприянні усьому монархічному. В останніх днях березня діло дійшло до справжнього бою поліції з безробітними. На робітників, що спокійно демонстрували, несподівано напала поліція, що наступала з шаблями й розігнала їх. А тим часом, коли роблять демонстрацію фронтові бойці, до того ж завше озброєні револьверами та гумовими палицями, то та ж сама поліція сім разів захищає, щоб їм не сталося від робітників якого лиха. Ця реакційна діяльність поліції офіційно санкціонується урядом. Отже не диво, що цей офіційний курс має той наслідок, що на цих днях вбивця робітників Сабо, що застрелив без жадної причини, а саме тільки за те, що він був класовим борцем пролетаріату,—члена професійної ради однієї віденської фабрики, є випущений на волю. Не дивно, що цей зейпелівський курс все вище й вище

здіймає наступ реакції, що котиться через усю країну. Так, наприклад, був виправданий один монархіст, що обвинувачувався в тому, що він за часу внутрішньої війни чинив державну зраду й допомагав військам Хорти. Виправданий він дрібно-буржуазними записями, сини яких складають кадри „фронтових бойців“, запроваджують по університетах Numerus clausus (обмеження числа студентів не „аріїв“) і одверто працюють на користь монархії. Цей реакційний дух призводить уряд до цілого ряду порушень конституції. Так, напр., він утворив ряд загальних податків без того, щоб дати їх до розгляду надзвичайній раді кабінету (свого роду поширена рада міністрів, що складається з самих міністрів, які не мають там права рішального голосу, та представництво в якій усіх партій по кількості залежно від їхньої сили в парламенті). Уряд зробив це порушення просто навмисно—бо ж однаково він має в раді кабінету безсумнівну більшість. Проте, знов таки й на цей раз він осоромився, бо найвища державна судова палата скасувала закони, які противні конституції. Як далеко йде реакційне нахабство прибічників Зейпеля, краще всього можна побачити по тому, що уряд на підставі імператорського закону року 1784 заборонив відкриття збудованого містом Віднем крематоріума. При цьому він знову дістав одсіч, бо державна судова палата скасувала й цю заборону.

Становище уряду в парламенті дуже кепське. Соціал-демократія, хоча й в меншості, але має силу й, хоч вона цілком опортуністична й прихильна до уряду, особисто Зейпелю ставить різні перешкоди. Річ у тому, що Зейпель не так давно сказав в Інсбруку промову, в якій він відхилив коаліцію з соціал-демократами. Це дуже дошкулило панам Адлеру, Баверу та Ренеру, й тепер вони провадять проти Зейпеля свого роду особисту обструкцію. Перед великоднем парламентську сесію довелося без жадних результатів припинити, щоб утворити можливість нових міжпартійних переговорів.

Г. ПІДДУБНИЙ

Карпатська Україна.

Світова війна завалила Австро-Угорську монархію і утворила на її місце кілька нових держав. Серед тих держав найпотужнішою є Чехо-Словаччина. Складена з кількох національностей і різних територій, вона представляє собою 13 і пів мільйонів душ людности, з того коло 7 мільйонів чехів, 1.700.000 словаків, поперх трьох мільйонів німців, коло мільйона мадярів і коло пів мільйона українців (карпатських русинів).

На підставі вислідів офіційного перепису 1921 року Карпатська Україна (або, як офіційно вона називається, «Підкарпатська Русь») мала 605.731 душ, з чого на Українців приходилось біля 450 тисяч. Але коли ж прийняти на увагу, що загальне населення в Чехо-Словаччині в релігійному відношенні включає по-над 590 тисяч уніятів (греко-католиків) і що до цієї релігії належать майже самі українці, то можна сміливо сказати, що загальна кількість українців на Карпатській Україні буде сягати поперх пів мільйона.

Кордони цієї території Карпатської України до сьогодні ще докладно не означені. Значну частину карпатських українців чеський уряд прилучив до Словаччини (коло 140 тисяч). Не вважаючи на гострі протести українців, ще досі не було переглянуто цю справу і кордонів не було змінено на підставі етнографічного складу населення.

Крім українців на Карпатській Україні живе поважна кількість євреїв та мадярів, які становлять переважний елемент мійського населення. Прийнявши на увагу, що багато полів і української (русинської) реакційної буржуазії вважає себе мадярами, можна сказати, що загальна картина на цім клаптеві української найвідсталішої етнографічної території мало чим відрізняється від наших уявлень і того, що ми знаємо про Холмщину, Підляшшя Лемківщину та Полісся: села—бідні, обдерті, принижені, затуркані, неграмотні, належать до української нації; місто—брудне, лихв'ярське, злодійкувате, паразитичне, непромислове, уявляє з себе в національному відношенні мішанину українців, мадярів і євреїв, що в суті і що до мови та державних симпатій є тут також мадярами.

Оце те, що можна сказати про національний склад цієї країни південного узгір'я Карпат. Тепер де-що про соціальне становище і про маєтковий склад людности.

СОЦІАЛЬНЕ Й ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ.

В справі аграрних відносин на Карпатській Україні можна одразу ж констатувати, що майже вся земля там належить великим магнатам,

попам, монастирям. Селянство в переважній своїй масі безземельне або малоземельне. Тут не знайдете навіть десяти відсотків заможних господарств, які б мали по 10 гектарів орної землі. Отже¹⁾, можна сказати, що яких сорок тисяч господарств уявляють злиднених бідарів, що живуть почасти з лісного зарібку, почасти зі скотарства, а подекуди з хліба, а яких тридцять тисяч селян-робітників живуть переважно з зарібку на панській доміні, чи на економії, самі у себе маючи стільки землі, щоб можна було хіба хату поставити.

Тим робом на всім обшарі не менш 70 тисяч господарств є безземельні халупники, зарібники й малоземельні бідарі. Середнього селянства тут майже немає. Заможні господарства належать арендарам чи ріжним панкам, що самі не роблять, а тримають за безцін парубків. Багатирі на селах це здебільшого корчмарі - євреї і попи та бувші мадярські урядовці. Поміщики є справжні пани краю.

Граф Шенборн має 240.000 катастральних моргів (120.000 десятин) землі. Чехословацький уряд заводить реформу земельну, але про неї можна сказати лише те, що вона ніяк не може передертись через злиднені політичні й економічні обставини, та опозицію дідичів. Брак реманенту і нещирість в переведенні земельного закону убивають у-пень усякі користи від реформи для зубожілого селянства.

Мійський елемент складається з крамарів-євреїв, бувших мадярських урядовців, землевласників, буржуазії, ремісників, робітників і чеських урядовців по бюрох та залізницях.

ПРОМИСЛОВІСТЬ І БАГАТСТВА КРАЇНИ.

На всій території Карпатської України набереться чистих пролетарів до сорока тисяч, включаючи туди залізничників і робітників на лісопилних. Тут є невелика промисловість. єсть тартаки, хемичні і ріжні інші невеликі фабрики в Соліві, Перечені, Долзі, Бочку, Ужгороді, Березасі. Найбільша кількість працює в лісній промисловості. Підприємства належать здебільшого акційним товариствам і банкам—австрійським, мадярським і чеським (Wiener Bank Desein, Bandlin Actien Gesellschaft і б. д.). Останніми часами американська нафтова компанія «Standard Oil Co» почала була там шукати концесій, сподіваючись знайти нафтові джерела, але поки-що ця компанія лишила справу на майбутнє, а подалась до Румунії.

Гуго Стінес, звісний король німецької індустрії, також закупив де-які простори, але промислові можливості є питання майбутнього.

Чеський капітал бачить в цій країні великі терени для своєї роботи і вже почав прибирати до своїх рук ріжні підприємства. Найбільші багатства тут—це ліси, яких є 635.367 гектарів.

«АВТОНОМІЯ» І ШКОЛА.

Колись пан Жаткович, провідник прикарпатських емігрантів в Америці, з доручення русинського конгресу в Америці заключив умову

¹⁾ Гектар—¹¹/₁₂ десятини.

з Масариком, що Карпатська Україна після прилучення до Чехо-Словаччини дістане свою автономію і свій сойм. Але вже минуло чотири роки після прилучення Карпатської України до Чехо-Словаччини, а Прага все ще не думає давати автономію, а натомість правує країною так, як їй те подобається, своїми урядовцями і губернаторами. Спершу губернатором був Григорій Жаткович, а тепер пан Еренфельд. З причини недодержання цієї умови опозиція на Карпатській Україні ніколи не вгавала серед усіх партій українських, мадяронських і москвофільських, не кажучи вже про комуністичну партію.

Другою причиною невдоволення була шкільна справа і питання мови. Тому, що Карпатська Україна уявляє з себе в культурнім відношенні те, що була Галичина 50 років назад, то суперечки про мову тут іще досі відіграють політичну роль. При чому, одні вважають, що в школах повинна бути мова московська, другі обстоюють місцевий діалект, а треті пропонують завести в школах українську літературну мову. Треба, однак, сказати, що шкільна справа тут, як що брати на увагу кількість шкіл, не так зле стоїть, бо на пів мільйона мається 475 народніх і 10 середніх шкіл з шістьдесять тисячами учнів. Розуміється, це все таки на 50% менш, ніж на Чехах, де вчать по школах не 10 відсотків, як на Карпатській Україні, але по-над 15% загального числа населення. Але знову на Словаччині освіта не дуже далеко випередила Карпатську Україну, бо відсоток школярів ледве становить 12% загального населення.

В числі тих шкіл мається 419 шкіл народніх українських—русинських, та 8 було середніх й спеціальних шкіл.

МОВА Й ПОЛІТИКА.

Тепер приходимо до так званого питання про мову. Самі карпатські українці поділяються в лінгвістичних поглядах на різні групи, які зробили з мовного питання політичну справу. Москофіли, які подібно галицьким москвофілам вважають карпатських українців лише галузкою «великого русского народа», вороже ставляться до української мови, гадаючи, що окремішність мови визначає вже окремішність національну. Тому скрізь, де москвофіли ¹⁾ захопили посади в школах і гімназіях, вони почали заводити російську мову. На підмогу цій течії прийшли одного часу певні реакційні чеські москвофільські верстви, які почали допомагати запроваджувати по школах в Карпатській Україні російську мову.

Не завадить тут згадати, що російська еміграція в особі есерів, а навіть і сменовеховці в лиці берлінського «Накануне» також дуже вороже поставились до всіх течій, які не приймають москвофільства. «Накануне» обвинувачує чеське правительство, що воно «вигадало русинську націю там, де єсть тільки руський народ» і заводить нікому непотрібну вигадану Австрією русинську мову і т. д.

¹⁾ Москвофіли, москвофільство розуміється в цій статті в дореволюційному й буржуазному змісті.

До москвофільської групи близько підходить і мадяронська партія, яка включає в собі всіх промисловців мадяр, єврейських шинкарів, мадяризованих попів - русинів, що були колись урядовцями чи мали якісь становища в мадярській державі, та магнатів і власників замків, фільварків.

Ця близькість між москвофілами та мадяронами стала набирати реальних форм уже політичної спільної опозиції до уряду чеського, головню за останні часи. Одначе, причини опозиції криються не в мові, а десь глибше. Чеський уряд, що колись піддержував москвофільську течію, тепер почав поводити давати перевагу україно-русинському елементу в школах, усуваючи старих урядовців мадярського гатунку. За останній час чеське правительство завело по школах граматику д-ра Панькевича, зробивши тим робом місцевий діалект української мови офіційною мовою країни. Ця перемога русинізму викликала обурення серед заскоружлих клерикалів і присунула їх ближче до опозиції мадяронських партій. Над причинами опозиції мадяронів нема чого докладно спиняти свою увагу. Вистарчить сказати, що вони бажать прилучення Карпатської України до Угорщини. Вони бажать це тому, що їм поводилося там як найкраще, що вони були там пануючою і всевладною буржуазією, що там їм не було чого боятися зросту русинської чи чеської буржуазії, що, користуючись державними привілеями, будуть конкурувати й економічно знесилювати мадяро-єврейську буржуазію.

Нарешті, ми підходимо ще до одної, безумовно, дуже значної буржуазної групи, а саме русинських лоялістів. Почавши від Жаткевича Григорія, а кінчивши попом Августиним Волошином та Василем Гренджою Донським (редактор «Русина») всі провідні постаті цієї групи, не вважаючи на свої опозиційні заяви, зрештою ніколи не сходили з ґрунту лояльної співпраці з чеським правительством, незалежно від того, яку програму мало правительство в Празі і яку політику воно провадило на Карпатській Україні—чи москвофільську, чи русинофільську. Коли вже москвофільство дуже допікало лоялістам, вони жалілись в Празі, благали, прохали і доводили, що всі інші зраджують державу. Прага стала кінець-кінцем прихвлятися до цієї групи.

А коли тепер чеське правительство спірається на цю партію, то це виключно тому, що наукові чеські комісії розчовпали, що москвофільство не має ніякого майбутнього, що сама Петроградська Академія засудила спробу політичного визначення лінгвістичних проблем і признала українську мову за мову, а не волянібом, і що, будучи нікчемною групою, москвофіли не зможуть дати реальної піддержки і чеській буржуазії.

З другого боку, і та невелика група, що стояла за українізацію і заведення української літературної мови в школах, головним чином галичане, не знайшла ніякої піддержки і з боку чеського уряду. Ідея українізації видалась чехам надто близькою «сепаратизмові» і тому викликала навіть ворожу протинакцію, яка виявилась в тім, що галичан чехи почали виширати з посад, насаджуючи на їх місце чеських урядовців.

Отже, можна ствердити, що політика правительства іде в напрямку сконсолідування сил місцевого дрібно-буржуазного русинського елементу і визнання місцевого діалекту державною мовою. Ця нова русинсько-укр. буржуазія має бути одночасно і гарантією проти яких - будь сепаратистичних стремлень карпатських українців на користь Радянської України, чи Галичини, коли б таки ця остання набула коли-небудь державної незалежності.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІІ І ТЕЧІІ.

Тим чином в наслідок довшої кількарічної боротьби прийшло в останнім часі до певнішої і яснішої консолідації різних груп і партій.

Тепер справа представляється так, що мається три найбільших політичних буржуазних групи: москвофільська група, мадярська опозиція, русинські лоялісти.

До москвофілів належить орган «Русская Земля»; до цієї ж групи належить д-р Антін Бескид, провідник «Русской Народной Партии» і «Земледельська Автономна Партія».

Мадярофільська група серед русинів має своїм органом «Земледельський Союз» та орган «Карпаторуський Вістник», редагований д-ром Камінським.

До лоялістів пристали й такі групи: «Перша Руська Центральна Рада» (голова під о. Августин Волошин), репрезентаційний орган цілої Карпатської України. Потім іде «Руська Хліборобська Партія» і так звана соціал-демократична партія на чолі з Остапчуком.

Вище згадані дві опозиційні групи мадярофіли і москвофіли, маючи піддержку з боку мадяр і крамарів, єврейських та почасти російських емігрантів, висунули тепер домагання: скликання автономного сойму, скасування субвенцій «Просвітам» і скасування генерального статуту, який завів русинську мову по школах. Ця мова, між иншим, має зовсім инший правопис, як на Україні, але як був колись в Росії з «ять», «єри».

Опозиція має досить підстави, щоб розвинути свою акцію.

Економічне становище країни таке, що тогорічний неврожай кинув по-над 150.000 селянського населення в обійми страшного голоду, яке правительство не дуже квапилося поборювати. Та й загалом мадярська орієнтація має, крім того, свої дуже солідні причини в масах населення.

ПІДВАЛИНИ ОРІЄНТАЦІІ.

Насамперед ті гірняки селяни, що жили з продажу худоби або виміни своїх виробів на хліб, тепер попали в розпачливе становище: багаті хлібом лани угорської долини відтаті від них кордонами, тому тяжко тепер поблукати на зарібки до угорських латифундій, які опинились тепер також по той бік кордону. Потім чехи наслали силу нової чеської адміністрації, яка стала конкурентом місцевого помадярщеного урядництва. А по над те все правительство Хорті щедро субсидує мадярську пропаганду в Угорщині й удержує на своїм утриманні «Esti Ujsag», «Magyar Hirek», «Karpati Futur».

Тим чином ми приходимо до висновку, що всі три найважливіші напрями в Карпатській Україні знаходять для свого розвитку той або инший ґрунт в буржуазних інтересах ріжних реакційно-політичних гуртувань.

Мадяронська орієнтація, до якої долучаємо і мадяро-єврейську буржуазію з її хортівською пропагандою, звязана нитками інтересів, економічних, історичних і політичних традицій з мадярською реакцією.

Москвофільська орієнтація з її пропагандою російської мови по школах, наближуючись через свою ворожнечу до русинів, до мадяронів, з одного боку іде або, принаймні, до останього часу йшла на поводу у реакціонерів чехів з їх русофільством типу Крамаржа і під кермою пропагаторів царської Росії, а з другого—зустрічає піддержку серед російської імперіялістичної буржуазної суспільности, включаючи туди й монархістів, і есерів, і демократів, і сменовеховців з «Накануне».

Третя група це русинська партія, до якої можна дорахувати і «літературно»-українську течію, шукає задоволення своїх інтересів в співпраці з чеською буржуазією і в тому бачить своє майбутнє. Після чотирьохрічної боротьби, провадженій головним робом шляхом проханнів, їй удалося переконати Прагу, що вона є сила і тим робом до певної міри здобути у правительства сякі-такі позиції в урядах і школах, організувати карпатський банк то-що. Тепер вона уявляє собою партію, яка при допомозі чеського уряду командує переважним впливом в Карпатській Україні і добросовісно виконує роль сумлінного васала чеського капіталу.

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ.

Переходимо тепер до Комуністичної Партії Підкарпатської Руси, краєвої організації Комуністичної Партії Чехо-Словаччини.

Повставши з лона Інтернаціональної Соціалістичної Партії, вона прийняла від цієї останньої попередній інтернаціональний склад. Дійсно, будучи по містах складена з численних угорських робітників, вона знайшла, одначе, свою членську базу головним робом серед українського численного сільського та подекуди мійського пролетаріату і тартакових робітників. Не рахуючи невеличкої купки соціал-демократів з добродієм майором Пузою та Остапчуком на чолі, які, вірні заповітам своєї партії, ніколи не схилили в своїй співпраці з правительством чеської буржуазії і не мають найменшого впливу в масах, Комуністична Партія Карпатщини є єдина діяльна пролетарська організація загалом на цілу Карпатську Україну. Вона розкинула нитки своїх організацій, своїх галузок від Соліві до Ужгороду, від Бочка до Берегаса, по селах і фільварках, по залізницях і тартаках серед українців і робітників угорських,—скрізь і всюди має вона свої гуртки й звязки. Перші спроби радянської влади на Угорщині піднесли країну і місцевий пролетаріат на вищий щабель організації і добробуту, залиши по собі серед знедолених трудящих мас гарні спогади, хоч як коротко трівала радянська влада, хоч які незначні кроки вона поробила.

ОРІЄНТАЦІЯ НА УКРАЇНУ.

Революційний вибух в Галичині в 1918 році, який селянство зрозуміло, як соціальну і аграрну революцію, проклав стежки для орієнтації на Україну серед широких шарів збіднілого селянства. Скликані в ті часи всекарпатські з'їзди (Народня Руска Рада) проголосили злуку з Україною і Галичиною. Після того прибули галицькі відділи стрільців, які захопили залізницю і стратегічні позиції на Карпатській Україні, що було тим легше зробити, що угорські війська і угорська влада в перші дні революції з ляку повтікали на Угорщину. Але те все тривало не дуже довго, всього кілька тижнів, бо скоро повернули назад угорські війська, а українські відділи так же геть пішли легко з Карпатської України, як прийшли. Але цей факт, ця подія і ця кількатижнева фактична злука з Україною (Галичиною), і ця реальна близькість митичної України, про яку мало хто чого ясно знає, крім хіба того, що вона простяглась десь широкими ланами між Росією і Карпатською Руссю по той бік Карпат, вкупі з колишньою, лишившою по собі спогади пропагандою царських агентів за православ'я і Русь, переплелися в уяві трудящого населення в одно поняття, що десь на Сході єсть щось краще за Угорщину.

Коли ж повернули з революційної Росії і України салдати та карпатські українці, коли вони розповіли про свої вражіння за свого перебування в полоні, про те, що там влада, земля і фабрики перейшли в руки селян і робітників, то симпатії всіх зарібників і бідарів з новою силою прохопилися і звернулися в бік Радянської України. Оттут властиво ми маємо ще одну, мовляв, радянську орієнтацію, яка має своїх найбільших прихильників серед пролетаріату, якої політичним висловником являється Комуністична Партія.

Анексія Сх. Галичини Польщею до певної міри позбавила серед нас ентузіязм до України. Цей ентузіязм в 1920 році сягав до вищої точки під час спроби повстання проти Польщі, що почалось з Карпатської України при загальній співучасті місцевих селян.

В цім, між иншим, лежить причина всіх старань, які робить чеська буржуазія, щоб не допустити виникнення незалежної Галичини, цього можливого джерела принади для карпатського сепаратизму.

Але позбавлені «воєнного характеру» симпатії до України вилились згодом в організаційну форму і пішли в напрямі солідарної праці з чеським комуністичним рухом.

З півнезалежної партії Комуністична Партія Карпаття стала після третього Конгресу Комуністичного Інтернаціоналу невіддільною частиною цілої Комуністичної Партії, яка охоплює всі країни і пролетаріат всіх національностей Чехо-Словацької республіки.

ПРЕСА Й ПРОПАГАНДА.

Поширюючи свої впливи в різні часи з різною швидкістю, Комуністична Партія кінець-кінцем набула сталих форм, її апарат зробився міцним знаряддям пропаганди комунізму і класової політичної акції і

охопив п'ять тисяч робітників, членів організації, переважно українців, та робітників угорців на хемичних фабриках Соліві і так далі. Головним висловником руху і провідником цілої революційної акції та комуністичних ідей є попереду видаваний що-тижня, а нині двотижневий орган «Карпатська Правда», яка виходить також й в мадярській мові. «Карпатська Правда» писана ярижкою, як всі карпатські часописи, писана мовою, яку не можна було признати ні українською, ні російською, ні карпатським діалектом, поволі набувала всіх ознак місцевої мови і місцевого колориту. Редактором «Карпатської Правди» є т. Мондок, бувший народній вчитель, що був довший час в полоні в Росії і брав участь в революційних подіях. Крім цього, карпатські товариші видали календар-альманах революційного і комуністичного змісту на яких десять аркушів друку з малюнками, революційними піснями і різними статтями.

Але ця робота має й свої перешкоди. Малограмотність і злиденна убогість сільських бідарів є причиною малочислености вироблених організаторів і пропагандистів серед українських робітників. Що до мадярського пролетаріату, то там справа стоїть далеко краще: живучи по містах і великих промислових згромадженнях, вони мають далеко більше можливостей для організації, а маючи вищий процент грамотних, вони мають і кращі способи пропаганди. Серед промислових робітників і робітників землі і лісу існують певні професійні організації, які звязані з словацькими професійними спілками. Вплив соціал-демократів і тут дається відчутти в значній мірі, головним робом тому, що професійні центральні ще досі знаходяться в їх руках. Але не вважаючи на те все, Комуністична Партія в Карпатській Україні здобула собі поважні впливи серед залізничників, в професійних спілках і зробила гасла Червоного Професійного Інтернаціоналу майже пануючими серед хемичних робітників дерево-обробників і домінових (філварочних) робітників.

МАДЯРИЗАЦІЯ—ЗАВАДА РУХОВІ.

Найбільшою перешкодою в роботі являється брак солідної комуністичної літератури. Убоге селянство Карпатської України взагалі має дуже маленьку освіту, крім хіба молодших людей, бувавших на фронтах, на війні, в полоні і перейшовших певну життєву школу. До того треба ще додати, що й та освіта, яку селянство одержало в мадярських школах, була майже ні до чого. Нещадна система мадяризації українського населення Карпаття вівечило розум, не даючи достатнього знання ні мадярської, ні карпато-української мови. Ввесь добуток селянина в сфері освіти був той, що селянин лише умів підписати своє ім'я.

Крім того, тут через свій власний не завше одноманітний правопис, який значно одрізняється від загально-українського, партійна пропаганда не могла користуватись і комуністичною літературою в українській мові, видаваною в Австрії. Проте, не зважаючи на ці правописні труднощі, віденська пропагандійна література в українській мові відіграла таки свою роль на Карпатській Україні.

ПРИГОДИ З НЕЛЕГАЛЬНИМИ СКЛАДАМИ.

Для ілюстрації ми наведемо тут пару таких прикладів. Одного разу наша організація мусила заховати в землі кілька кошків комуністичної літератури. Дуже уважливі до всяких змін зовнішнього вигляду ґрунту пастухи запримітили щось підозрілого в тім місці, де сховано книжки. Роскопавши землю, вони здобали заховааний скарб, і давай його щедро роздавати селянам по доколичних селах. Селянство з інтересом почало читати і дошукуватись не зовсім для них ясного змісту цих писаних фонетикою брошурок. Досить сказати, що слава про скарб рознеслася на цілім Підгіррю і долетіла до ушей чеської жандармерії, якої обов'язком було слідкувати і нищпорити за всякими ознаками революційної роботи. Жандарми наскочили на села і сполошили місцевих селян, шукаючи забороненої літератури і переводячи слідство за винуватцями. Слідство, одначе, скінчилося нічим, бо селяне так добре позаховували даремно добутий «крам», що не вдалося ні знайти, ні відібрати літературу, ні установити місцевих винуватців цієї пропаганди.

Другий випадок стався в одній місцевості в Чехо-Словаччині. Одия з несовісних робітників заховав кільканадцять пудів української комуністичної літератури віденського походження на складі одної чеської організації, а сам поїхав геть, сказавши, що література пішла по призначенню. Коли ж другий товариш, що провадив ту саму роботу, припадково злибав цей склад, то не міг його відібрати з тої причини, що попередній товариш заборонив його кому-будь давати без його дозволу. Коли цього попередника знайдено і заборону було знято, то самого склада не лишилось нічого. Виявилось таке, що карпатські комуністи, довідавшись долею випадку про цей склад і знаючи, що це належить якійсь українській комуністичній організації, майже силою видерли у хазяїна складу ці книжки і перевезли на Карпатську Україну, поширюючи там це дурно набуте майно. Отже, як бачимо, тут карпатські товариші поширювали літературу, не звертаючи уваги навіть на те, що вона була видана загально-українським правописом без ять і ери. (До речі згадати, що «ять» читається на Карпатті як «і», «ери» — як «и», а «о» в замкненім складі теж як «і».

В И С Н О В К И.

Приймаючи на увагу, що Карпатська Україна в очах не тільки угорських капіталістів або чеської буржуазії, але й представників світового капіталу і трестів—німецьких, американських і французьких—уявляє собою багаті джерела для експлоатації і великий скарб для капіталістичної енергії, ми можемо не помиляючись сказати, що майбутність Карпатської України йде в напрямку розвитку капіталізму і промисловости не тільки лісової, чи саліварної, чи скотарства, чи хемічної, а також і нафтової. Властиво ці остання вже сьогодні є причиною зазіхання на Карпатську Україну різних фінансових груп. Ось чому ми можемо сказати, що в недалекій будучині пролетарський

рух і рух бідного селянства (на Карпатщині майже все селянство безземельне) дасть велике поле для комуністичної роботи, а комуністична партія тоді матиме ще міцнішу, ніж тепер, підвалину для будівництва свого апарату.

Наприкінці нашої статті зробимо ще раз коротке резюме що до політичних напрямків на Карпатській Україні.

В загальній класифікації вони поділяються на такі різко закреслені напрямки:

Реакційно-буржуазний мадярський (єврейсько-угорський) і мадяронський (русинський) рух, стоячи в опозиції до Праги і поборюючи національне відродження русинів, тягне до білогвардійської Угорщини Хорти, з якою вони зв'язані культурно, національно, історично і економічно.

Москвофільсько реакційний рух, помагаючи мадяронам і стоячи з ними солідарно проти Праги та русинсько-українських партій, веде боротьбу проти культурно-національного відродження Карпатської України, орієнтуючись на неіснуючу царську Росію і спираючись на старі симпатії до Росії зубожілих мас.

Молода русинсько-українська течія, яка охоплює молоду національну дрібну буржуазію, стоячи лояльно на ґрунті чеської державности і співпраці з нею та подекуди користуючись допомогою чеського капіталізму, намагається відродити культурно-національний карпато-руський рух, почасти злити його з українським націоналізмом, тяжучи тим робом до утворення місцевої пануючої, з ласки чеської буржуазії, верстви національно-української карпатської буржуазії.

Нарешті, маємо іншу класову категорію, ворожу всім трьом попереднім. Пролетарсько-класовий революційний рух під проводом Комуністичної Партії Підкарпатської Руси гуртує українських і угорських робітників і, спираючись на пролетаріят міста і села, веде роботу солідарно з чеським комуністичним і робітничим рухом, орієнтуючись одночасно на революцію в Чехо-Словаччині, Радянську Україну та Росію і на Комуністичний Інтернаціонал.

1 квітня 1923 р.

Харківський Художній Технікум.

Дайц—(різбба на лінолеумі).

За книгою.

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА.

Х А Р К І В.

ХАРКІВСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕХНІКУМ.

Уже з перших років існування Радянської Влади на Україні в м. Харкові заходами НКО було засновано художній технікум, який увесь час працював з революцією й для революції. Тепер технікум ще більш поширив свою діяльність, бо час спокійний; особливо прислужився цьому відомий і талановитий скульптор Кратко, який стоїть на чолі технікуму.

Харківський худ. технікум має такі факультети: 1) архітектурний, 2) малярський і 3) скульптурний. Кождий з них має вже по два курси,

а на слідуочий академічний рік будуть відкриті ще й треті, в яких закінчується навчання.

В технікумі коло 240 студентів, з них на архітектурному відділі 53, на скульптурному 12 і решта на малярському. Ці три відділи мають при собі практичні виробничі майстерні, що виконують замовлення і дозволяють на зароблені кошти розгорнути діяльність технікуму. Зараз працюють: 1) майстерня меблів, що має гарне столярне приладдя, електро-мотор та ин. ця майстерня виконує замовлення ВУЦВК,—спеціальні столи, депутатські крісла з радянськими емблемами, витримуючи їх в сучасних тонах

та утворюючи таким чином стиль меблів часу нашої революції. Вони вишукують найгарніші, найпростіші й найдешевші форми меблів для робітничої та селянської хати, маючи на увазі практичне їх переведення в життя для масового ужитку, рахуючись з реальними обставинами, матеріалом й ин.

Різна майстерня хоче скульптурні здобутки пересадити в масу, вважаючи, що Україна є краєм дерева, а не каміня, тому в залежності од матеріалу має розвиватися наше різьбярське мистецтво. Зроблені з дерева (груші, дуба) скульптури «Червоноармійця», «Ф. Кона», «Леніна»; роблять «Троцького» й ин.

Ці дві майстерні є базою скульптурного факультету.

Малярський факультет має виробничу театральнo-декоративну майстерню, яка зараз розвинула широку діяльність, розписуючи клуби, малюючи плакати, знамена (напр., на 1 травня), виготовляючи пано та мозаїку. Потім графічна майстерня займається оздобою і випуском книжки; тут практично виконують гравюри, офорти, графіку, верстку книги, ex libris'и, різьбу на дереві, лінолеумі й ин.

Потім, при малярському відділові є майстерня фініфті, японської емалі й ин. Великий відділ портретного та станкового маларства. Широку й нову діяльність розгорнув архітектурний факультет, що відкинувши старий академізм весь час рівнобіжно працює і на практиці. Особливу увагу звернули тут на розпланування робітничих посольств, кімнат, простих, дешевих, художніх і вигідних будинків для робітництва, не в ідеалістичному розумінні, а пристосовуючи до сучасних наших можливостей. Роблять крок поліпшити робочий барак, збудувати просту гігієнічну хату, гуртожиток, беручи на увагу наш новий соціальний уклад, широку громадську діяльність колективу й гігієнічні та природні умови України. Уже й зараз студенти приймають участь в конкурсах і мають замовлення. Зараз виконують декілька робіт в Донбасі. Характерно, що на архітектурний факультет мають тяжіння й студенти технологічного інституту. Склад

студентства на 90% робітники й незаможні селяне. План студій-почати з загальної художньої освіти, не заковуючи учня спочатку, довести його в обраній ним галузі образотворчого мистецтва до вузької спеціальності, щоб за три роки дати суспільству гарних фахівців.

На факультетах керівниками є такі художники: Архітектура—Ніколаєв, Бутков, Троценко (україн. стиль), Покровський. Скульптура і різьба по дереву—Кратко.

Малярство—Прохорів, Ермлов, Федорів, Симонів, Миронів і Маренков та ин.

При технікумі є бібліотека з багатьма відділами мистецтв на 5000 томів. Взагалі технікум є одним з найсвіжіших і найкращих зараз на цілий Радянський Україні.

Валеріян.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СОЦ. МУЗЕЙ ІМ. Т. АРТЕМА.

З ініціативи Головополітосвіти, з затвердження ВЦВКУ, в осени минулого року, в м. Харкові був заснований Всеукраїнський Соц. Музей ім. Т. Артема. Це політосвітня установа цілком нового типу. Нам відомий стан музеїв до цього часу. Музей—льох, склеп, архів, де збирались т. зв. музейні коштовності людського життя, досягнень людського духу (мистецькі і наукові музеї), розставлялись в певному трафаретному порядку і лежали, як сирий матеріал, котрий був потрібний і знайомий тільки «ізбраним» та тим спецам од науки, що заховались за горами книжок і проваляли так зв. «наукову» роботу, працюють для «чистої» науки і рідко спускаються до «популяризації» для мас, а не пролетаризації.

Новий Соц. Музей, який буде в часи революції, в першу чергу тим і відрізняється від старих музеїв, що будується по марксистському методу класового розмежування людського історичного існування.

Тому і всі культурні надбання минулого розглядаються не як просто «культура», а як культура певного класу—буржуазії, дворянства, ремісників і т. ин.

Тим відділам старих музеїв, які мали там найбільше значіння, як художні, мистецькі, в Соц. Музеї не надається вже такої ваги, а дається місце в картині загального розвитку людського громадського життя, тільки як частині цієї загальної картини—в відділі дворянської і буржуазної культури. Голозну ж увагу звернено на боротьбу пролетаріату з буржуазією, на виробництво, зріст індустрії, збільшення і зміцнення пролетаріату до його перемоги в жовтні 1917 року. Тому і план Соц. Музею розбивається на три відділи: 1) Відділ соціального аналізу (статистику) до світової війни; 2) Війна як криза капіталістичного суспільства; 3) Перемога пролетаріату і Жовтнева Революція. Це в загальному вигляді відділи Соц. Музею. Вони охоплюють собою все життя суспільства, його поділи на класи, позакласові і надкласові групування, виробничий і культурний стан і т. ін.

Таким робом цей аналіз класового суспільства доводиться як раз до 1917 року, далі захоплюється революційна історія, розгляд її, перемога пролетаріату і нарешті—сучасна відбудова господарства. І весь час Музей не буде відходити від життя, буде йти поруч з ним, освітлювати його, експонувати і вивчати. Це й є одна з головних визначних робіт Музею, що не хоче весь час колупатись в архівах історії минулого життя, а йде від життя, від сучасності разом з розвитком нового суспільства і нової державності.

Тому, що виробництво є основа матеріального життя, сучасності, то на нього звернено особливу увагу і воно й є основою всього Музею і вже поруч з ним ідуть інші боки розгляду життя робітництва, як профрух, охорона праці і т. ін.

При Соц. Музеї засновується ціла низка кабінетів методологічних, наукових, картотека і т. ін., а вся політосвітня, робота Музею по об'єднанню заводів, виробничих районів і т. ін., йде з клубу, який має зв'язок з всіма клубами на місцях і через який робітники втягаються в роботу Музею, бо тільки загальною допомогою і підтримкою можна збудувати цю нову установу і вона виконає своє завдання по організації робітничого класу.

В Соц. Музеї влились всі музеї м. Харкова, але експонати нашої промисловості будуть вироблятися на місцях по змозі самими робітниками, членами заводських клубів, бо Соц. Музей будуватиметься тільки для них і не їм прийде йти в нього і стояти, не розуміючи нічого перед експонатами, а Музей сам піде до них в робітничі квартали, буде збудований робітничими руками, щоб кожен робітник бачив там і себе. Цей Музей буде засобом пропаганди класової боротьби, марксизму, бо тільки така установа і має право на існування в робітничо-селянській державі.

О. Копиленко.

КОНКУРС НА ПАМ'ЯТНИК Т. АРТЕМУ.

В грудні минулого року був оголошений Донбаським Губвиконком конкурс на пам'ятник тов. Артему (Сергієву), який буде поставлений в м. Бахмуті. Особливих умов конкурсу визначено не було.

Конкурс відбувся 27-го квітня у Всеукраїнському Соц. Музеї ім. т. Артема в м. Харкові.

Проекти поступило 19 шт., 7 скульптурних і 12 малюнкових. Надіслані вони були з Москви, Петербургу, Харкова і провінції. Більшість проектів самих звичайних, трафаретних пам'ятників, які ставились колись ще за старого часу. Цеб-то: п'єдестал звичайний, інколи з барельєфними фігурами, а зверху т. Артем, або в увеселі зріст, або бюсти. Так що коли знати фігуру т. Артема з п'єдесталу і замінити її якоюсь іншою, то від цього нічого не зміниться. Тільки два проекти заслуговують особливої уваги, це проект худ. Кавалерідзе (Лохвиця) з залізо-бетону (в м. Лохвиці поставлений пам'ятник Г. Сковороді, зроблений х. Кавалерідзе) і худ. Козельського. П'єдестал першого пам'ятника уявляє з себе верхівлю шахти, на якій стоїть т. Артем з експресивно-піднятою рукою.

Проект один з цікавих і є преміюваний другою премією. Третю премію одержав х. Козельський (Харків) і Шусев та Меркуров (Москва). Четверту Андреев (Москва) і Теннер та Роднев (Катеринослав). Останній

пректи за невеликим винятком уявляють з себе школярські роботи, або такі, що для цього пам'ятника не підходять, хоч і цікаві по думці та виконанню. Жюрі конкурсу складалось із слідуєчих осіб: представник Донецького Губвиконкому т. Соколов, від Московського Архітектурного Т-ва проф. Рильскій і скульпт. Ватагін, від Всерабісу проф. Кратко, від Соц. Музею ім. Артема худ. Соболев. К.

ХРОНІКА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.

В Харкові засновується «Леф» (лівий фронт мистецтва). Тут об'єднуються майстри лівого мистецтва, які працюють на Україні. Цей гурт мистців досить великий, і є досить цікаві сили для того, щоб утворити свою організацію.

Завданням «Лефа» є збудувати єдину всеукраїнську школу висококваліфікованих майстрів, які мають представити інтернаціональну течію в образотворчому мистецтві С.С.С.Р.

Головним завданням є виробничий принцип в образотворчому мистецтві, обслуговування політпросвітних установ, театрів, клубів, заводів і т. инш. В «Леф» входять слідуєчі майстри: Н. Соболев, Г. Цапок, С. Боровий, А. Хвостов, Н. Міщенко, Б. Косирів, В. Ермілов, Бондаренко і инші.

Налагоджений і налагоджується зв'язок окремими представниками з Парижем (Сандро, Фазіні, Сігізмунд Олесевич), з Римом (Болеслав Цібіс), з Атенами (М. Калмикор), з Венецією (Ф. Гозіасон), з Нью-Йорком (Вол. Бобрицький), з Берліном, з Єрусалимом (П. Сапожок), Яфою (З. Константиновскій) і з. ин.

Всі ці майстри походять із України і крім інтернаціонального значіння це має ще й місцеве.

На вересень місяць улаштовується мистецька виставка і зо всіх означених місць будуть привезні роботи.

СПІЛКА ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ «ГАРТ».

Регулярно кожний тиждень спілка пролетарських письменників «Гарт» улаштовує свої вечірки. До цього часу відбулося 15 вечірок, на

яких зачитували свої твори такі письменники: В. Поліщук, Г. Коляда, В. Еллан (Блакитний), М. Хвильовий, Копиленко, Дніпровський та ин. Крім того, тов. Коряк прочитав доклади на тему: «Учили в пролетарській творчості» і на тему: «Основні моменти в пролетарській творчості». Останній доклад викликав багато полеміки, так що це питання дискусіювали на двох вечірках. В. Поліщук зачитав доклади на тему: «Сучасна українська критика» і «На літературному фронті». З приводу цих докладів теж багато було дискусій. Треба констатувати, що аудиторія вечірок «Гарту» росте з кожним виступом. Вона складається з студентів «ІНО», медакадемії, артемівців і т. д. Росте і склад самої спілки: за останній час увійшло декілька молодих письменників—тих, що починають писати, і письменників, що досі близько стояли по своїй ідеології до пролетарської групи.

В СПІЛЦІ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ «ПЛУГ».

Відбулися 44 — 50 літературні вечірки «Плуга» в Харкові.

На 44-й (2-го квітня) зачитано було річний звіт діяльності «Плуга», де оглянуто було всю організаційну й студійну роботу «Плуга» за рік. В «Плузі» на 2 квітня—30 членів, не рахуючи філій. Філії є в Полтаві, Валках, Катеринославі, Лубнях, Лохвиці, Кам'янці. Організована, головним чином, молодь. На цій же вечірці вперше зачитано було ідеологічну й художню платформу «Плуга», що її потім остаточно розробляла й ухвалювала Харківська група разом з Бюром. «Плужане» (Шевченко, Сенченко, Голода, Коляда, Крашаниця, Копиленко, Вожко, Пилипенко) поділилися своїми літературними спогадами. Зачитано було першого альманаха «Плуг» (усного). Було на вечірці по-над 150 слухачів.

Найцікавіша з останніх вечірок була 49-а. Поет Валеріян Поліщук (з «Гарту») зачитав свого переклада «Дванадцяти» А. Блока, що викликав надзвичайно жваві дискусії, як до потреби самого перекладу, так і що до самого перекладу. Святковості цій вечірці надав

Павло Тичина, що зачитав своїх декілька поезій. Поета, якого Харківська аудиторія чула вперше, зустріли надзвичайно тепло і з захопленням, особливо молодь. Деякі твори довелося перерхувати декілька раз...

Останні вечірки були присвячені головним чином художній прозі й критиці. Між иншим на 51 вечірці поет Дніпровський зачитав просторого доклада про «Українську індустріальну поезію». Тоді ж виступили з своїми імпровізованими поезіями, — ілюстрація до доклада, «плужане» Крашаниця, Голота, Кошиленко, Сенченко, Кириленко, Коляда, Панів.

Вечірки «Плуга» мають уже постійну аудиторію душ 150—200, переважно студентів, рабфаківців, червоно-армійців. Йдуть регулярно по понеділках в Селянському Будинкові. На вечірки, приїздять і з околиць і навіть здалеку.

Самою спілкою «Плуг» (переважно Харківською групою) було розроблено ідеологічну й художню платформу «Плуга», намічено працю на другий рік свого існування. Прийнято декілька нових членів переважно з провінції. Перебрано Тимчасове Бюро, новому Бюро надано права Центрального до З'їзду «Плуга» у Всеукраїнському масштабі, що має бути не пізніш осени. В нове Бюро увійшли т. т. С. Пилипенко, А. Панів, Ів. Шевченко, Ів. Кириленко, П. Панч.

Обрано редакційну колегію, що в першу чергу приступила до редагування альманаху «Плуг» № 1, а також поезій і інших творів, що друкує «Плуг».

Державне Видавництво друкує чотири поезії «Плуга»: 1) Тобілевич — «Сава Чалий» в обробці, з примітками, ввідною статтю і режисерськими примітками; 2) В. Муринець — «По ревизії», комед. на 3 дії (оригінальна); 3) Степовий — «Боротьба», на 3 дії; 4) Гребініченко — «На гранях боротьби».

Приступлено до складання селянської бібліотеки. Друкується перший випуск хрестоматії «Кайдани порвіте» — «В кріпацькому ярмі», що склав А. Панів.

Закладено сталий зв'язок з Полтавською (через т. Капустянського) і з Валківською, (через М. Панча) філіями.

А. П.

КОНЦЕРТ НОВИХ УКР. КОМПОЗИТОРІВ.

В неділю 6 травня відбувся концерт нових укр. композиторів. Державн. Укр. Хор ім. М. Леонтовича під керівництвом Соболя та при участі в диригуванні присутніх у Харкові композиторів — Верховинця (приїхав із Полтави), Дрімцова, Дзбановського, Ступницького та Богославського виконав низку нових та здебільшого ще й зовсім не друкованих творів. Сюди увійшли, крім згаданих авторів, ще Вериківський, Козицький, Гайдай, Батюк, Толстиков та Сіромаха.

Тут були як оранжировки народних пісень, так і хори на слова нових українських поетів, як Тичина, Чумак та Хвильовий.

Найцікавішими з боку творчості були пісні: Вериківського: «На майдані коло церкви революція іде», Богославського «Коліскова» та Козицького. Сильне враження зробили своїм буйним захопленням твори Верховинця. Відзначились хор з опери Дрімцова, «Запорожець ішов — цитайте» Дзбановського та ще пісня Ступницького.

Взагалі концерт довів, що піднімаються все нові й нові музичні сили, творчість яких зв'язана з нашою революцією.

Міше — Нама.

УКРАЇНСЬКИЙ ВОКАЛЬНИЙ ХУДОЖНИЙ КВАРТЕТ У ХАРКОВІ.

Ще в липні 1922 р. був заснований Гнатом Хоткевичем укр. вокальний худ. квартет, в складі якого перебували М. Шекун, М. Орська, К. Рильська, М. Мамін, О. Ткаченко, Г. Берндт.

Квартет дав кілька десятків концертів як у м. Харкові, так і на провінції. Було проспівано більше 115 річей, куди увійшли твори таких укр. композиторів як Г. Хоткевич (був вечір присвячений муз. Хоткевича),

Сениця, Степовий, Стеценко, (три ес) й ин., зі світових композит. Шопен, Мендельсон, Ліст, Обер та інші. Поруч з вокальними частинами було виконано речі на фортеп'яно з участю композитора Л. Лісовського та піаністки Райтлер-Сокальської. Крім того, в один із програмів квартету увійшов квартет народних музикантів із села Бірок, в складі: флейта—Дмитрусенко П., 1 скрипка—Зозуля Л., II-га—Пахолок А. і басоля (віолончель)—Парахотя Г. З речей великої музичної вартости треба зазначити вокальні №№ з «Шакунталі», переклад і муз. Гната Хоткевича.

Квартет придбав велику прихильність широких кол укр. радянського громадянства, робітників та селян під час своїх виступів як у Харкові, так і на провінції.

ВІЙСЬКОВА ВИСТАВКА.

В дні великодня була відкрита в Харкові військова виставка. Там були в схематичному виді показані всі галузі військового діла РСФСР., починаючи танками, аеропланими й кінчаючи політосвітою Червоної Армії. Між иншим тут було показано мабуть найбагатше зібрання матеріалів по боротьбі Радянської Влади з бандитизмом: махновщиною, петлюрівщиною та ин. Тут були фотографії відомих бандитів, як Махно, Щусь, Петренко, Левченко, Струк, Хмара, Лихо, Шило, Савон й ин., оригінали та фотографічні копії різних відозв, універсалів, документів, газет петлюровщини й махновщини, документи катувань населення німцями, білополяками та гетьманцями, обрізи, чорні прапори й ин.

Там же був відділ малюнків та рукописних журналів червоноармійців різних військових частин, роблених в окопах чи вагонах під час боротьби на різних фронтах, де можна було зустріти й сатиру, й агітку, й бадьорий вірш, і малюнок хемичним олівцем.

Низкою діаграм було ілюстровано культурно-просвітню та мистецьку роботу в Червоній Армії.

МИСТЕЦТВО В ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ.

У Харківській Школі Червоних Старшин зразково розвивається культурно-освітня праця. Курсанти беруть як найдіяльнішу участь в усіх культурно-мистецьких закладах школи. Так, при школі існує струнний оркестр, драматичний гурток, хоровий гурток, музичний гурток й ин. На державне утримання запрошено туди кращі сили для керівництва.

Так хоргуртком керує талановитий молодий композитор Богославський, музгуртком також молодий композитор Берндь. Концерти під час різних святкувань, як, напр. Жовтневої Революції, 1-го Травня, влаштовуються власними силами, де виконуються уперше новонаписані композиції на слова як своїх поетів-курсантів, так і інших революційних сучасних письменників, як от Єллан, Чумак, Поліщук В. Маяковський та инш.

Крім того, існує чималий літературний гурток, що має вже досить випрацьованих поетів, як Морозов.

Літгурток час од часу робить виступи перед широкою аудиторією на літературних вечірках «Плуга» в Сельбудинку.

ЛІТЕРАТУРНІ МАЙСТЕРНІ.

Організовані в Харкові літературні майстерні при Всерабісі вибравли раду, куди увійшли І. Туркельтауб, І. Уразов й инш. Зараз працює 36 літераторів.

ТВОРЧА ПРАЦЯ.

Поет Грицько Коляда виготовував до друку збірку мійської та індустріальної поезії під назвою «Завія в дротах». Пише велику поему під назвою «Світлова симфонія».

Олександр Копиленко виготовував до друку збірку художньої белетристики, куди увійдуть оповідання — «Весняні закутки», «В крові», «Оазис», «Великий Шлях», «Будинок, що на розі», «Кара-Круча» і инші. Зладив також до друку збірку поезій, працює над складанням

революційної хрестоматії «Боротьба проти зла».

Валеріян Поліщук написав поему «Коло». Його переклад «12» Блока друкує Держвидав. України.

Андрій Панів виготовував до друку збірку поезій і здає до друку видавництву «Молодий робітник» збірку оповідань «Село».

Письменник і композитор Гнат Хоткевич виготовив до друку кілька томів ще недрукованих п'єс і прозових річей. Він же написав музику до більше 100 річей, з них коло 12 на слова Ів. Франка.

Поет В. Сосюра написав низку віршів на еротичні мотиви на фоні кримської природи. Один з його спеціально написаних червоних маршів для вояків композ. Лісовський поклав на музику; його розміщено разом з іншими піснями в збірник, присвячений Червоній Армії.

І. Ю. Кулик пише розвідку «Соціально-економічні корінці контрреволюції на Україні», конспект праці обговорювався в історичній секції Інституту Марксизму й Марксизму (придбано Держвидавом України). Випустив разом з М. Яворським «Нариси історії К.П.(б)У» ч. I у виданні НКО «Шлях освіти»; працює над другою частиною. Готує до друку збірку літературно-критичних статтів про українське революційне письменство..

Письменник, член «Гарту», М. М а й с ь к и й написав кіно-сценарій «Остап Бандура» про життя революційної боротьби на Україні. Той же сюжет Майський обробляє на кіно-роман, який незабаром з'явиться в українській пресі.

М. Васильківський виготовував другу збірку віршів та написав поему «Зірниця».

Композитор Кость Богославський написав музику на мотиви таких народних пісень: 1) «Щедри-вочка», 2) «Іванко коника сідає» (коляда), 3) «В Почаєві» (коляда), 4) «Ой із-за гори», 5) «Ой на горі», 6) «Колискова», 7) «Ой поїхав мій миленький до Дубна», 8) Міжнародний гимн «Інтернаціонал». Крім того—такі оригінальні композиції до слів Шевченка: «Як би мені черевик», «Чого мені тяжко» (solo), «Над Дніпровою сагою» (чоловічий хор), до слів Вал. Поліщука «У в'яз-

ниці» і «Червоний Марш». Він же складає муз. хрестоматію для шкіл, куди входять розділи: 1) хорові співи, 2) solo, 3) дуєт, 4) тріо, 5) мело-декламація і 6) танці, все це на народні музичні теми. Композитор закінчує збірник «Пісні Червоної Армії» на слова нових письменників.

Композитор Берндь склав музику до «Зорь» Єллана («Ударом зрушив комунар») та написав акомпанімент до хорової деклямації «Червоний заспів» В. Чумака та «Леніна» Маяковського в перекладі В. Єллана.

Худ. Єрмілов зробив цілу низку нових картин, де використав крім полотна й фарб ще й інші матеріяли, як дерево, бляха, мідь, дріт й ин. Між иншим звертають увагу картини «Аероплан», «Жінка», «Вікно увечері» й ин. Він готується на осінь, щоб зробити виставку.

Скульптор К р а т к о зробив низку скульптур, між ними «Кона», «Леніна», «Чернева», «Червоноармійця», «Троцького» «Шевченка» й ин. Де-які були виставлені. Роботи робить з дерева і мармура.

КООПЕРАТИВНЕ, ВИДАВНИЧЕ Й ТОРГОВЕЛЬНЕ Т-ВО «КНИГОСПІЛКА».

Книгоспілка що далі ширше розгортає свою видавничу діяльність. Крім друку повного зібрання творів Лесі Українки в VI томах і цілої низки книжок з поля красного письменства, а також різних галузів знання, Книгоспілка звернула увагу на друк підручників для українських трудових шкіл. За останній час уложено цілу низку договорів на виготовлення підручних книжок для цієї школи. Між ними варто відзначити, як найбільше цінні:

1. Географію в 7 випусках, що готує проф. Покровський і Л. Колісниченко; 2. Курс математики —Голубенка й Фесенка. 3. Курс української мови для трудових шкіл—проф. О. Синявського. Перші частини мають бути видруковані до початку наступного учебного року.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО «ГАРТ».

Кооперативне видавництво «Гарт», що недавно розпочало свою діяльність, звертає увагу на видання українською мовою марксистської літератури, якої бракує на українському книжковому ринкові.

Видавництво уже видало такі книжки:

1) Л. Троцький і Х. Раковський «Перспективи й завдання нового етапу»; 2) В. Ленін «К. Маркс і марксизм». Далі друкує і готує до друку такі книжки: В. Коряк «Начерк історії українського письменства»; К. Каутський «Етика й матеріалістичне розуміння історії»; Карло Каутський «Соціалізація сільського господарства».

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО «РУХ».

Видавництво «Рух» у Харков виготовляло і здало до друку драму Тобілевича «Наймичка». П'єсу друкується в переробці. З п'єси викинено старий шаблонний матеріал; це її зробило придатною до вистав теперішнього часу. Найвища репертуарна Рада Головополітосвіти УСРР дозволила до вистави «Наймичку» в редакції «Руху».

Зредаговано й здано до друку «Чумаки» Тобілевича і «Молоду Кров» Винниченка.

Виготовлено до друку «Молодий театр», де будуть друкуватися такі дитячі п'єси: 1) «Полунічка» — Мирного; 2) «Морозенко» — Чорновуса; 3) «Чумацькі діти»; 4) «Віночок з байок» — Шуриної; 5) «Казка весняного гаю» — О. Пчілки; 6) «Ірабпрокинувся» — Муринця; 7) «Весняний ранок Тарасів» — О. Пчілки; 8) «Прометей» — Стаха.

Більшість п'єс виготовлено до друку в ґрунтовній переробці так з боку ідейного, як і з педагогічного й художнього. В переробці вони цілком оновлені, через те Найвища Репертуарна Рада дозволила їх до вистави, а Соцвих уніс їх до репертуару «Дитячого театру».

Проф. М. Плевако закінчив для «Руху» «Хрестоматію нової

української літератури» ч. II. (від Франка аж до останніх часів).

Група харківських учителів закінчила для «Руху» переробку «Вінка» читанка II і працює над переробкою «Вінка» ч. III.

«Рух» веде розмови з одною з київських друкарень про друк п'яти томів «Оповіданнів В. Винниченка». Книжки вже готові до друку.

ЛІТЕРАТУРНО-ВИДАВНИЧЕ ЖИТТЯ.

(В портфелі Н. А. Рубакіна)

За час війни Н. А. Рубакін, що проживає у Швейцарії, написав низку нових робіт. Як відомо, Рубакін організував у Лозані «секцію бібліологічної психології», для дальшого розвитку створеної ним науки. Секція ця є при Інституті Жан-Жака Русо (Женева) і Міжнародному Бібліографічному Інституті (Брюссель) і знаходиться під керівництвом самого організатора.

Новою працею в цьому напрямку є «Вступ до бібліо-психології», що складає два томи (коло 40 друкарк.) і є виданий в французькій мові. Тут викладено теоретичну частину цієї нової науки.

Поруч з цим автор виготовував до друку «Руководство к библиопсихологии», де дає поради утворення інтелігентних робітників бібліотечного діла. Книжка має такі розділи: 1) Психологія читання, 2) Психологія читача, 3) Психологія книжок і 4) Психологія стосунків між читачем та книгою; психологія книжного впливу. Обидві названі праці придбані Держвидавом України і будуть незабаром видруковані в загальній редакції Б. О. Боровича.

У Рубакіна є ще багато інших виготовлених до друку рукописів. Він же закінчив нову працю «Енциклопедичну бібліотечку-мінімум», що складається з 10 книжечок, де коротко зреферовані всі головні ділянки людського життя. Бібліотечку розраховано на читачів—робітників і селян; видруковано її в Празі і має бути перевидано тут.

Рубакін виготовував до друку «Матеріали для вивчення психології

пролетаріату, селянства, й інших суспільних класів. Переписка Н. А. Рубакіна з його 6000 читачами».

В переробленому вигляді має вийти відома праця Рубакіна «Среди книг», праця, подібної до якої немає навіть у Німеччині.

В зв'язку з роботою бібліо-психологічної секції Рубакін зв'язується з рядом книжкових діячів ССРР.

Б-ч.

ВИДАВНИЦТВО «ПУТЬ ПРОСВЕЩЕНИЯ».

Одному Держвидавові не під силу виконати усіх завдань що до задоволення масового читача популярною книжкою, тому наркомос УСРР утворив ще в-во «Путь Просвещения». За три місяці видано по-над 40 назв кількістю по-над 350 аркушів, в загальному тиражі до кількох сот тисяч примірників. З тієї кількості дві чи три назви видано в українській мові.

Праця в-ва йде трьома напрямками. Політпросвітня (сюди входять видання по природознавству, пропаганда ідей техніки, суспільствознавство) соціально-виховача (підручники) і професійна (підручники для профшкіл, фабрзавуча й ин.). Красного письменства «Путь Просвещения» поки що не видає. Низка назв розійшлась впродовж 3-4-х тижнів. Московська преса дала прихильні відозви.

Готується до друку «Бібліотека Селянина», редакторами запрошені кращі сили.

Бібліотека природознавства: проф. Вороб'їов, Лебедев, Герасімов; в бібліотеці технічних знань беруть участь професори Харківського Технологічного Інституту; в бібліотеці селянина беруть участь т. т. Пилипенко, Яворський, Омельченко, й ин. Треба було б, щоб в-во звернуло дійсно належну увагу на культурно-освітні потреби села, а також переборолو легенду про те, що українська книжка не йде. Її розбиває факт існування й зріст приватних видавництв, як напр. «Рух», «Друкар» «Час», «Слово» й ин., що заступають в цій галузі, часто зовсім недоцільно, місце наших державних видавництв.

Видання «Пути просвещения» дуже чепурні на зовнішній вигляд, на гарному папері з великою кількістю ілюстрацій й ин.

ХУДОЖНЯ ПРЕСА В ХАРКОВІ.

В Харкові зараз виходять такі літературні та інші видання, де є відділи української творчості та критики:

1) «Червоний Шлях»; 2) «Шляхи Мистецтва» (вийшло 5 число, на якому журнал закривається); 3) «Сільсько-Господарськ. Пролетар»; 4) «Студент Революції»; 5) «Комунарка України», орган жінвідділу при ЦККПБУ; 6) «Книга», критично-бібліографічний часопис (двома мовами, — російською й українською).

Крім того, літературні сторінки чи кутки бувають спорадично в газетах «Вісти ВУЦВК» і «Селянська Правда» та «Молоде Село».

В СЕКЦІЇ УКР. МОВИ.

В секції української мови при науково-дослідчій кафедрі язикознавства у Харкові засновано Діалектологічний Архів для систематизації діалектологічних матеріалів з Лівобережжя. Аспіранти кафедри під керівництвом О. Синявського розробляють матеріали, виготовляють картки для архіву і готуються до діалектологічних експедицій по Слобожанщині (влітку).

Керівничий секцією укр. мови О. Синявський вже кілька місяців, як виготовував до друку «Порадник діалектологічний» (програм з практичними вказівками, що і як записувати), але за відсутністю коштів «Порадник» не друкується. Розмір «Порадника» 2 арк.

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ УКРГЛАВПРОФОСУ У. С. Р. Р.

Науковий Комітет Укрглавпрофосу УСРР увесь минулий рік провадив організаційну роботу і дуже мало видавав часу для інформацій в друку про свою діяльність. Тепер мається на увазі видавати систематичні справоздання, доклади, інформації, оповіщення. Отже першою спробою такого роду є оця замітка, що її викликала зацікавленість

провінції, котра надіслала до Наркомосу цілу низку листів та запитань.

Протягом перших трьох місяців 1923 р. Наркомос закінчив організацію сітки дослідних кафедр і розпочав керування працею цих кафедр. Наркомос вживає заходів до того, аби для кафедр ударного характеру утворити як найсприятливіші умовини продуктивної праці. Для того притягаються видатні наукові сили, збільшуються асигнування, влаштовуються та постачаються з-за кордону лабораторії й книгозбірні.

На порядку денному є зараз вислухати в Н. К. доклади кафедр. Перший цикл їх уже відбувся й розгорнув цікаву картину дослідчої роботи Харківських кафедр (детальні матеріали готує до друку проф. Котов).

Н. К. стимулює наукову роботу шляхом премій та надання наукових ступенів.

Поруч з дослідчою роботою завданням кафедр є підготувати молоді наукові сили. Питання про пильну підготовку аспірантів та належний добір їх є черговим питанням кожного засідання Наукового Комітету.

Одну дослідчу кафедру м. Харкова поширено в Інститут Марксизму.

За останній час дуже зміцнів живий зв'язок з науковими установами України. З провінції в великій кількості надходять детальні матеріали: справоздання, доклади, операційні плани, листи, де провадиться живий обмін інформаціями про хід робіт в установах та Н. Комітетові. З Одеси та Києва приїздять з докладами до Н. К. наукові робітники. З свого боку Н. К. командирє своїх представників з метою зміцнення зв'язку з науковим світом за кордон (проф. Бернштейн, викликаний до Сорбони, чл. Н. К. Беліков), до Москви і Петрограду, до Києва й відусюди має не лише свіжі матеріали, але й привітання з приводу того, що зміцнюється зв'язок поміж вченими України та Р.С.Ф.Р. Особливо великі надії що до організації та піднесення продуктивності наукової роботи покладає Н. К. на майбутній З'їзд вчених України, що його Н. К. влаштовує спільно з Госпланом з метою досліді природних багатств України.

З ЛІТЕРАТ. СТУДІЙ.

Професор Плевако М. скінчив і здав до друку хрестоматію нової укр. літератури т. II: «Від Франка до наших днів». Зараз працює над т. I: «Од Котляревського до Франка». Пише статтю про Лесю Українку і бібліографію до неї ж.

В ІНО кінчив курс історії літератури і веде Шевченківський семінар.

КИЇВ.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КИЇВ 1923 р.

(Допис).

Кінець зимового сезону в літературному житті Києва нічим не відзначився. Власне вийшло кілька книжок, що, безумовно, були цінним явищем в нашому бідному на оригінальне життя. Сюди треба віднести 1, 2, 3 томи повного зібрання творів Короленка в перекладі українською мовою та 3 том повного зібрання творів Лесі Українки. (Короленка видає Держвидат, Лесю Українку — «Книгоспілка»).

На перший погляд літературний Київ справляє враження повної порожнечі і тільки при уважному вгляді у внутрішнє, що не набуває організованих форм кипіння, та окремі змагання можна помітити живі сили, творчу роботу та деякі спроби організації. Чому все це не виходить на поверхню? Чому не реалізується та потенціальна сила, що її доволі має Київ? Тут є дві ґрунтовних причини: матеріальна скрута, що безпосередньо відбивається на книжці (а звідси продаж, а звідси й видавання), на її ціні, на попиті, на розмірах і штовхає її на неповський шлях («мир приключений», бульварні авантурні романи), а з другого боку індивідуальна особливість Києва, що туго йде на літературні об'єднання, і, не маючи міцного організаційного осередку, що міг би згуртувати ідеологічно спільну групу, навіть мало виявляє в цьому напрямкові ініціативи.

Хоч казати правду, осередки такі є, їх 2. — «Клуб Совработнік», який організував літературну студію з ясно окресленим напрямком вивчення російської літератури, і тому коло нього гуртуються письмен-

ницькі сили, хоч ідеологічно частогусто і не зв'язані, але об'єднані ознакою мови. Літературна студія «Совработнік» провадить досить жваву роботу і, маючи серед лекторів та викладачів кращі київські сили із російських письменників та учених сил, набула певного авторитету і симпатій широких кол громадства.

Другий організаційний осередок—літ. студія при студії Курбаса «Березиль» веде інтенсивну роботу, має інтересно розроблений план навчання (не спеціалізується так вузько, як «Совработнік») і прекрасно підібраний персонал викладачів та лекторів. Керує студією Б. Якубський. Численна аудиторія—постійна ознака в роботі студії, і в мінує їй треба поставити лише те, що вона веде свою організаційну роботу по лінії педагогічній, не віддаючи своєї уваги літературно-творчим силам, хоч має для організування них багато даних.

Взагалі літературний Київ можна було б примітивно і схематично поділити на дві протилежні й ідеологічно ворожі групи: 1) панфутуристи (роскладувателі, деструктивісти), які організовано тримаються і літературні виступи своїх окремих членів завжди вводять в певні організовані рамки і 2) не панфутуристи (неокласики, потенційні плужане,¹⁾ і ціла низка, найчисленніша, письменників індивідуалістів). До не панфутуристів, звичайно, в першу чергу—по старшості—треба віднести письменників старшого покоління як от: Л. Старицько-Черняхівську, Н. Д. Романович-Ткаченко, Л. Яновську, А. Кримського, котрі не складають певної групи, бо де-хто з них прийняв революцію, яко матеріал для своєї творчості, а частина не відчула і залишилась зі своїми темами XIX (як що не IX) віку, з дореволюційними літературними традиціями. Із цієї групи найбільш писала Н. Романович-Ткаченко і треба шкодувати, що технічні причини не дали мож-

ливості друкувати її творів, бо в них може історик і теоретик письменства знайти цінний матеріал для спостережень та досліджень. Стара форма і новий зміст становлять перехідову форму до цілком нових літературних явищ.

Друга група, як що можна так назвати її, індивідуалістів складається в основі своїй з Тичини, Васильченка, В. Черняхівської, В. Атаманюка, В. Підмоторного (живе під Києвом на селі), А. Казки (живе під Києвом на селі). Це не є організоване об'єднання, навпаки,—всі вони окремо проходять свій творчий шлях, не виявляють ініціативи до організованих виявлень своєї творчості, але продуктивність праці кожного із перелічених доволі велика, і тільки завдяки ріжним технічним причинам твори їхні лишаються не оголошеними, не зачитаними, не надрукованими. Тичина закінчив 4-ту книгу віршів, працює над поемою «Прометей», написав кілька казок для дорослих і дітей на соціальні теми, де в тонкій художній формі казок робить з них цікаве на наш час явище. Васильченко друкує поеми «Кармелюк», пише оповідання, котрі лишаються, на жаль, невідомими широким колам. В. Черняхівська, молода поетка, ще без ясного політичного світогляду, але останні твори її—відомі випадково і в дуже невеликій кількості—звертають на себе привертну увагу присутності в них нових сучасних мотивів. В. Атаманюк написав збірку оповідань під назвою «Голод» і склав збірник віршів «Акварелі». Зараз працює над перекладами з новітніх єврейських поетів, ці переклади робить з оригіналів і зараз вже закінчує перший збірник. К. Казка в Києві буває лише наїздами. Пише ліричні вірші здебільшого в класичних формах на теми близькі до чистої лірики, але його творчість, майбутнє, найменше зі всіх перелічених відома Києву.

Таке явище, як наведені поети-одинокі, треба пояснити не тільки гострою індивідуальністю поетів, остільки викінченою, що неможливим стає знаходження спільної платформи для об'єднання. Ми гадаємо, що причина криється в відсутності організуючого центру.

¹⁾ В квітні вже закладалась філія «Плуга», але невідомо оскільки енергійно провадитиме свою роботу, і тому зараз нічого сказати не можна. Фундатори філії—Г. Косинка, Т. Осьмачка і Я. Савченко.

Звичайно, таким центром міг би бути журнал з широким культурно-літературним програмом, але появлення його тяжко передбачити з причини відсутності матеріальних засобів. Спроба організувати в 1922 р. «Мистецьку Трибуну» і «Гонг» лишилась без конкретних наслідків. Дуже скидається на такий бесплідний намір і «Кермо», що навіть після збору передплати вже 4 місяці не може випустити першого числа.

Неокласики—група ідеологічна, а не організаційна—М. Рильський та П. Филипович (невідомо чому не Филипович)—М. Зеров. Відзначаються ясністю свого поетичного кредо і строгою відірваністю від болів і радощів живого життя. Найбільш сучасний П. Филипович, що іноді доволі близько підходить до сучасних моментів, але все ж таки не переживає їх остільки інтенсивно, щоб вони стали для нього творчими чинниками.

Найміцнішими ідеологічно й організаційно являються панфутуристи: М. Семенко, О. Слісаренко, Г. Шкурій; тяжить до них Микола Терещенко, але це тяжіння пояснюється не органічною близькістю, а лише прагненням організації, угруповання. І можна бути певними, що індустріялістичні мотиви (вони починають зараз переважати в творчості Мик. Терещенка) виберуться з анархічної трясовини панфутуризму.

Проте, щирість деструктивістичних переконанів панфутуристів лишається під великим сумнівом. «Кермо» ідеологічно є органом, що має об'єднати київські течії, має знайти спільну платформу, в якій ні словом не згадується про деструкцію, воно має виходити під редактуванням двох панфутуристів, що прибрали псевдоніми і ними хотять відмежуватись від попередньої своєї діяльності, збудованої на літературних пешкетах і потрібної лише для тих, що за всяку ціну вирішили стати відомими широкому світові.

Даючи зараз такий стислий огляд, я сподіваюсь в наступних листах по черзі спинятись докладніш на окремих течіях і виявити на тлі сучасного письменства їх обличчя та роль.

Юр Меженко.

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ У КИЇВІ.

Осередок українського музичного життя у Києві—то, безперечно, Музичне Т-во ім. М. Леонтовича. Скупивши коло себе всі визначні культурні сили, одержавши, нарешті, допомогу уряду, Т-во, перетворене з Комітету пам'яті М. Леонтовича, досить інтенсивно розвинуло свою діяльність. Вся внутрішня організаційно-творча робота переводиться в Комісії, де розроблюються плани й проекти і, по мірі можливості, тут знаходять вони й своє здійснення. Так, Музична Комісія, на яку падало найбільше роботи, крім перегляду числених творів сучасних композиторів, що надсилали свої твори Т-ву для рецензій, виробила програм циклів-концертів, історичних та камерних, ухвалила переклади українською мовою західно-європейських класиків (сольоспіви Шумана, Шуберта, Вольфа, Гріга і др.), упорядкувала музичну спадщину композиторів Степового та Стеценка, склала програм місячника «Музика», першого органу музичного українською мовою (перше число «Музики» вийшло 12 квітня ц. р.), організувала в кінці минулого 1922 р. цикл музичних бесід під назвою «Вівторки»; на цих «Вівторках», що збирали числену публіку, яка приймала інтенсивну участь в дискусіях, було, між іншими, зроблено такі доклади: К. Квітка—«Етнографічна праця М. Лисенка», «Періодизація народної музики», «Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів»; М. Грінченко—«Вступ до історії музики»; Ан. Буцкий—«Сучасні проблеми в музиці»; П. Козицький—«Уваги до історії української музики» (критика на нову книжку по історії укр. музики М. Грінченка). Спроба організації таких прилюдних «Вівторків» мала безсумнівний успіх і Музична Комісія веде їх надалі. Розроблено план етнографічної екскурсії для запису найбільш архаїчних та інтересних укр. нар. мелодій; екскурсії передбачається перевести до північних повітів Чернігівщини. На чолі цієї етнографічної роботи стоїть відомий музикант—етнограф К. Квітка. Т-во має для цього фонограф і кілька валків, наділаних з центру.

Музейна Комісія привела до ладу музейну спадщину, що залишилась після смерті Степового та Стеценка; вироблено план утворення Музею Музичної Культури ім. Лисенка. Завдяки заходам Т-ва до майбутнього Музею придбано 4 срібних вінки М. Лисенка, яким погрожувала небезпека опинитися за-кордоном або бути знищеними у майстернях ювелірів. При Т-ві існує Музично-Теоретична бібліотека ім. К. Стеценка, що має вже по-над 1700 назв. На «Всеукраїнській Виставці Друку», що відбувалася у Києві в березні ц. р. було виставлено нотні експонати Т-ва.

З діяльності художніх інституцій, що існують при Т-ві, на першу чергу треба поставити працю Капели-Студії ім. Леонтовича, яка складається переважно з робітничого елементу. Великий репертуар Капели дав їй можливість взяти участь в багатьох концертах, переважно на окраїнах Києва, в районах з робітничим населенням.

Останніми часами закладалася при Т-ві «Музична Дитяча Студія», де переводиться спроба внести все нове, що існує в сучасній педагогіці, і саме в тій її царині, де ми маємо діло з мистецтвом у вихованні дитини.

Вокальний квартет ім. Степового при Т-ві не міг розвинути своєї діяльності, як то намічено було планом; причина тому — брак коштів; але й тут треба зазначити, що крім числених концертів у самому Києві, квартет зробив не одну подорож до провінції, понесши українську пісню серед трудящі маси, переважно робітництва цукроварень. Одною з останніх поїздок Квартету була поїздка під час квілейних Лисенкових свят, з нагоди 10 річниці смерті композитора. Цим свята дали змогу Т-ву ознайомити громадянство з новим твором комп. Мих. Вериківського «Реквієм», який виконано було хором ім. Стеценка при Т-ві під диригуванням автора.

З других закладів, що дбають про поширення й розвиток української музичної культури, треба вказати на «Музично-Етнографічний Кабінет при Всеукраїнській Академії Наук, що відчинився 10 жовтня минулого року. До цього часу Кабі-

нетом вже зібрано по-над 700 нар. мелодій. Останніми днями вийшло ч. I. «Повідомлень» Кабінету, яке містить студію К. Квітки: «М. Лисенко, як збірач народних пісень». На чолі кабінету К. Квітка.

Треба згадати концерти капели «Думка» під керуванням відомого Нестора Городовенка. Програм концертів поширено творами визначних російських та європейських композиторів: Мусоргського («Сус Навин»), обох Танєєвих, Сахновського («Тирса»), Гречанінова, Анцева, Гайдна. Концерти мали значний матеріальний та художній успіх.

Державний Академічний Оперовий театр ім. Лібкнехта 29-го березня виставив українською мовою «Гальку» Моношюк, при участі найкращих оперових сил: Литвиненкової-Вольгемут, Микиши, Матусевича, Бозенсона та інших. Постановка режисера Самарина-Волжського. До постановки нічого нового не внесено, крім того, що співали українською мовою, але й це не нове, бо «Галька» йшла вже не один раз у Києві (Садовський). Слідуючою виставою укр. мовою йде «Сільська Честь» Масканті.

З життя музичних шкіл, що дбають про укр. музичну культуру, треба зупинитися на діяльності Вищого Державного Музично-Драматичного Інституту ім. М. Лисенка, де маємо диригентський відділ (як окремий факультет, на чолі з деканом, композитором П. Козицьким) та факультет української драми.

Мик. Грінченко.

ШКОЛИ ПЛАСТИЧНОГО МИСТЕЦТВА У КИЇВІ.

Академію Мистецтв у Києві перетворено в Інститут Пластичного Мистецтва. Там же Художньо-Промислову Школу перетворено в Художньо-Індустріальний Технікум. У Києві також існує ще Архітектурний Інститут, а в Межигіррі (коло Києва) Художньо-Керамічна Школа.

В Інституті Пластичного Мистецтва зараз іде уперта боротьба між прихильниками худ. Бойчука, так званими «бойчукістами», які мають певний напрямок із впливами візан-

тійського та єгипетського малярства, і з другого боку прихильниками худ. В. Кричевського. Числом і талановитістю переважають бойчукісти..

ПОСМЕРТНА ВИСТАВКА КАРТИН ОЛЕКСАНДРА МУРАШКО В КИЇВІ.

В кінці минулого року (5-го грудня) відбулося п'ять років з дня одкриття у Києві вищого органу художньої освіти—Української Академії Мистецтва—нині Інституту Пластичного Мистецтва. Крім чергової звітної виставки праць своїх професорів і учнів, Інститут рішив одмітити свій перший ювілей двома виставками, присвяченими творчості покійних працівників Академії—О. О. Мурашко і Г. І. Нарбута. Посмертна виставка творів О. О. Мурашко, яку технічно було легше перевести в життя, відбулася першою.

Виставка, що відкрилась в одній з невеличких зал Академії в її нинішньому тісному й темному помешканні на вул. Гершуні (був. Столипинський), — дала можливість підвести підсумок творчості покійного художника, яка обрисовується тепер перед нашими очима, як цілком закінчена картина. Для виставки була змога використувати далеко не весь матеріал, що єсть у Києві—було виставлено тільки більшу частину тих річей Мурашко, що збереглися в його майстерні; інші речі, що перебувають також у Києві по державних інституціях та в приватних руках, довелося, через тісноту помешкання та брак коштів, лишити за бортом. Разом було виставлено 35 закінчених картин та 37 етюдів та ескізів.

Творчість і самий напрямок, в якому працював Мурашко, є вже тепер досягнення історії. Українське малярство на початку XX століття не дає нам якоїсь цільної картини. Через брак власних органів вищої художньої освіти воно розбивається не топографічно—як часто на заході—на низку місцевих, великих та дрібних шкіл—а на напрямки в залежності од того, де такий-то майстер пройшов свою вищу школу. І ось ми бачимо з одного боку пред-

ставників петербурської школи (переважно учнів Рєпіна та передвижників): в Києві—Котарбинського, Пимоненка, Ф. Красицького, Ф. Кричевського; в Одесі—Кузнецова, Костаня, Бодаревського; в Харкові—Васильківського т. и.; з другого—представників краківської школи—Бурачека, М. Жука т. и.; далі представників південно-німецьких шкіл—почасті Свідомського (Дюсельдорф), Мурашко, Порай-Кошица (Мюнхен) і т. д. і т. д. Найбільш видатним та яскравим «західником» на Україні і був Мурашко.

Киянин з походження, Мурашко (1875—1919) вийшов з трудової сім'ї.

Дитиною він ріс на Чернигівщині, поки його не взяв на виховання спочатку дядько його Крачковський, що жив у Борзні, а далі Олекс. Іван. Мурашко, власник колись відомої іконостасної майстерні в Чернигові, який пізніше й усиновив молодого «Сашка». Тут-то молодий Мурашко і проникся любов'ю до малювання, рішив стати художником. Батько хотів, щоби син залишився ремісником і хазяїном майстерні, яка на той час, з нагоди росписів Володимирського собору у Києві, переїхала до Києва. Звідси виникла свара, 16-ти річний хлопчик уходить з дому і починає працювати самостійно. Йому допомогли А. В. Прахов, В. М. Васнецов т. и., що перебували тоді у Києві, 1894 року ми застаємо Мурашка вже у Петербурзі, в академії—мрії тодішніх провінціальних художників, де він пізніше й спеціалізується в майстерні Рєпіна. Цей останній був тоді в zenіті своєї слави, і як його сюжети (особливо «Запорожці»), так і маніру письма, і брудні фарби—все це засвоєв молодий Мурашко. 1900 року, за конкурсну картину «Похорон Козього» він одержує командировку за кордон. Ця картина переховується нині в музеї петербурської Академії. На київській виставці були лише етюди до неї—фігури козаків, написані ультра-реалістично, бурими та чорними фарбами—цілком в дусі рєпінської школи і блаженної пам'яті передвижників.

Пізніше ця закладка цезає без сліду. За кордоном—в Парижі і особливо в Мюнхені—Мурашко ціл-

ком перероджується. На виставці була лише одна його річ паризького періоду—«Татьяна»—меланхолічна дівчиця з «загадковими» очима й ala Котарбинський, написана також в яких-ся сіреньких та темних тонах. Лише в Мюнхені Мурашко, під впливом місцевої школи, цілком міняє зміст і характер свого письма. «Сюжетність» російських передвижників щезає майже без сліду, його завдання тепер—чисто колористичного порядку. Гарячі фарби, ясний сонячний промінь, різні колористичні комбінації—стають його темою. Ясно, що петербурзька школа в данім разі лише причадила його природно південну любов до яскравого світу та чистого кольору. Тому не дивно, що, повернувшись з-за кордону, Мурашко вже 1907 року остаточно кидає Петербург та переїзжає до Києва. Що-правда, Мурашко, кидаючи столицю, ставив на карту свою кар'єру, яко художник, бо «провінціальних художників» в Росії не визнають за людей. Почасті воно так і вийшло—ні в Петербурзі, ні в Москві ім'я його ніколи не було популярним. Проте, за кордоном Мурашко мав порівнюючи великий успіх—він що року виставляє свої речі в Мюнхені (Secession), у Відні (Künstlerbund), Берліні (Grosse Berliner Kunstausstellung) Венеції та и. Міжнародна виставка в Мюнхені приносить йому й золоту медаль за «Карусель». Фірма Schulte влаштувала 1910 року навіть спеціальну виставку його творів в Берліні, Кельні та Дюссельдорфі. Його речі попадають у музеї та приватні збірки Амстердама, Нью-Йорка, Будапешта, Женеви й т. и.

Київська виставка з'ясовує, що Мурашко пройшов чималий еволюційний шлях. Дешевий репрінізм, солоденький паризький «Salon», неприємне, реалістичне «Благовіщення», грубоватий та брудний по фарбах портрет пейзажиста Яна Станіславського—все це лишається далеко позаду. Починаючи приблизно з 1910 року, він робить самі свої «соняшні» речі. З них найбільш характерна «Неділя», писана у м. Смілі 1911 року—дівчата край хати—вся пропитана соняшнім промінням. «Прачка» написана також вся в золотих та червоних тонах. Після

попереднього чистого натуралізму Мурашко вживає тепер імпресіоністичну маніру комбінації кольорів—де, напр., написане синіми фарбами вікну робить вражіння білого («Родинний портрет на веранді»). Найбільш працює він в галузі портрету, де вживає й олійні фарби, і пастель, і вугіль з крейдою і т. д. І тут також він ставить собі переважно чисто колористичні завдання. Останя велика його річ—«Продавщиці квітів» написана незвичайно смілими, широкими мазками, з ефектними комбінаціями фарб і тонів. Мабути краще, що вона залишилась незакінченою.

Револуція захопила Мурашка. Все життя своє він мріяв про визволення України та її мистецтва з старих кайданів, мріяв надати Києву значіння Атен для України та цілої Росії. Змагався внести живий дух в закислу атмосферу Київської Художньої Школи, але зубри, що сиділи в ній, міцно тримали свої позиції. Перед початком війни Мурашко заснував приватну студію-мастерню, яка об'єднала кращі сили тодішнього Києва, зібрала до 100 учнів. Мурашко в мріях бачив вже, як з цієї студії виросте згодом молода академія мистецтв у Києві—але війна розбила ці мрії. Проте, як вибухнула революція, Мурашко став у число перших організаторів Української Академії Мистецтва.

За час своєї роботи в Академії Мурашко став на її правому, консервативному крилі. Але тепер, коли молода Академія рішуче стала на революційний шлях, утворюючи нові форми мистецтва, Мурашко вже став досягненням історії, і оцінка його повинна бути зроблена порівнюючи історичним методом. Коли пригадати, яке болото уявляла собою Петербурзька Академія до революційних часів; що в час, коли Мурашко готував свою конкурсу картину, ще тільки зановувався в Петербурзі «Мир искусства»; що тоді, коли Мурашко вже стає європейськи визнаним мистцем, ще тільки починає виходити бойовий орган передових художників кол Росії—«Аполлон», на якого міщанська преса кидається з оскаленими зубами, тоді стане ясно, що Мурашко для свого часу—цілий революціонер, безконечно далекий од

всіх тих Богданових-Бельських, що засмічували художні виставки своїми нудними натуралістично-повчальними річима. Тим, що «сюжет у нього одходить на другій план, і завдання його картин—чисто малярського характеру, він став головою вище своїх сучасників на Україні. Навіть самий той факт, що Мурашко кидає столицю і працює на Україні над відродженням її мистецтва—його незабутня заслуга.

Нині, коли Київська Академія пішла далеко вперед і здала натуралістичний напрямок в архів, Мурашка можна вже оцінювати спокійно *sine ira*.

Ф. Ернст.

ТЕАТР ІМ. Г. МИХАЙЛИЧЕНКА.

Театральна майстерня ім. Гната Михайличенка прискорено працює над викінченням репертуару до чергової гастрольної подорожі. Цього року театр запрошений до Москви, куди повезе, крім старих колективних композицій масового дійства, ще низку робіт біжучого року, а саме: Буфонати Ч^о 1 і Ч^о 2—*Marche funebre*,—кілька поем і останню, що ще в роботі, композицію—*Карнавал*. Буфонати Ч^о 1 і Ч^о 2 зроблені майстернею в процесі робіт над розв'язанням питання майстерства театру, себ-то над повним звільненням руху і згукку театру в певній рівновазі форм од усіх сторонніх елементів.

Marche funebre і поєми зроблені по чисто колективному методу мистецтва дійства в згукові й рухові як колективно, так і індивідуально.

В новій композиції «Карнавал» майстерня ставить собі технічне розрішення низки композиційних питань, як то: зв'язок масового дійства дійством індивідуума, супровід окремих сцен масою. Надіються в прискореному темпі закінчить композицію до липня ц. р.

«Г А З».

27 квітня в Шевченківському театрі пройшла нова постановка Л. Курбаса «Газ» Г. Кайзера. Постановка зробила величезне враження. За час революції на Україні це найбільша й виключна мистецька робота в театрі.

Все, що до цього часу було зроблено в напрямку одшукання форми революційного театру, блідне перед постановкою «Газу». В ній Курбас досяг ще нечуваних результатів сценічного розв'язання принципу будови колективно-конструктивного образу.

«Газом», безперечно, покладені перші основи театру Революції, який до цього часу жив або в теоріях, або в невдалих спробах других українських режисерів.

«Газ»—результат піврічної роботи майстерні «Березіль».

В основу замислу постановки Курбас положив проблему виявлення соціально-класової (робітничої) динаміки в її діалектичному процесі.

Цю проблему,—без найменшого перебільшення,—Курбас виконав блискучо.

Форма постановки (здійснення проблеми) вражає своєю науково-розробкою. Курбас до подробиць вистудював всі закони акторського матеріалу в масових будовах, мінімум і максимум технічної можливості масового акторського матеріалу і на підставі цього досліду поставив перед собою завдання дати мистецько-ритмічний синтез із елементів ритмики різних категорій: ритмики виробничого процесу, стихії мітингу, колективного горя робітників під час вибуху газового заводу і т. п.

Засоби до переведення цього завдання Курбас взяв: колективно-конструктивний рух, колективно-конструктивне слово (в сценічному розумінні), конструктивний костюм і станки.

Вся композиція «Газу» оперта виключно на масові дії, на творенню масового образу.

Виставу одвідали всі профсоюзи м. Києва. Шеф «Березіля», 45-а Дивізії, за постановку «Газу» зачислив Курбаса почесним курсантом.

В кінці травня Курбас приїде в Харків з трьома постановками: «Жовтень», «Рур» і «Газ».

Я. С.

ТВОРЧА ПРАЦЯ.

В Києві вийшло дві книжечки поезій Бенедикта Лівшица: «Из топи блат» і «Волотная медуза». Книжки цікаві змістом і гарно видані.

В кінці квітня тут прочитав В. Шершеневич дві лекції на теми: «О современной поэзии» і «О театре».

Композитор М. Штейман написав симфонію «La vie» — життя, де використав нові музичні здобутки в галузі ритму й контрапункту, а також вклав революційний зміст. Він же написав на теми українських пісень нову оригінальну симфонію, що викликала в музичних колах Київського велике зацікавлення. Річ виконав автор в Т-ві ім. Леонтовича.

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК.

Сесія Колегії Укрглавпробра під час перебування свого у Києві (29/IV-12/V) ознайомила на місці з процесом тієї роботи, в горні якої перетоплюється наукова думка України, — з діяльністю Всеукраїнської Академії Наук.

Величезна, незамінима, повна великої самоофіри праця В. У. А. Н. за роки її існування збрала колосальні наукові матеріали. Вони, ніби резервуари води під ґрунтом, що має позбавити Україну від посухи та неврожаю, як що ту воду пустити артезіанськими колодязями (доклад акад. Тутківського), — чекають лише того моменту, коли, покликані до життя, проляжуть над полем науки, що його протягом 5-ти залізних років попало вогнем і мечем.

Але через брак коштів усі ці матеріали лежали досі похованим скарбом. Ті незначні, часто-густо казково-малі асигнування, котрі Наркомос України спромігся відпустити до 1923 р., підтримували тільки зовнішню Всеукр. Академію Наук, що мала зберегти вигляд державної установи. Проте, віддана самій собі, своєму інстинктові життя, Академія не тільки не вмерла, але зміцніла, зацікавила собою радянське, селянське суспільство і притягла такі молоді життєздатні сили, котрі, без сумніву, обіцяють низку великих досягнень.

В. У. А. Н. висунуло життя, і умовини життя скерували її творчу роботу в тому напрямі: «служити живим, наглим потребам країни і погоджувати свої висновки, вважаючи на бажані можливості майбутнього».

Як ведуть роботу окремі члени та колективи, наукові установи Академії? В Академії широко вживано принцип колективної праці, до якої втягнуто молодь київських вищих шкіл, педагогічні кола міста, провінцію, село. Все оце сумлінно та самовіддано збирає, сортує, систематизує, розроблює матеріали, складає колекції, виконує різні завдання.

Велика кількість комісій, що на перший погляд здається незграбною, складає одно організоване ціле, де керують роботою кілька чоловік (кількість академіків є невелика).

Головний інтерес зосереджено: на досліді природних багатств України, на досліді в обсягу зоології, ботаніки, геології, на вивченні промисловості країни, техніки, економічних та правових відносин, умовин сільського господарства, на питаннях сучасної педагогіки, фізичного виховання, на вивченні умовин праці, харчування населення, його життєвих обставин, гігієни, впливу голоду, антропологічних дослідів, на живій мові України, її науковій мові (величезна робота термінологічних комісій) та на краєзнавстві, що скрізь викликає зараз великий інтерес.

Звичайно, що такий короткий облік не охоплює усієї науково-практичної праці Академії й тих завдань, які стоять перед нею.

«Академіка» життя перетворило. Це вже не «безсмертний», замкнений від усього в зручному кабінетові світ, що заглиблюється в «чистій науці». Академік В. У. А. Н. — це людина, «випробована в бойовій праці», людина, що боронила й берегла цінності Академії через усі перипетії київських військових переживань. Це людина, що не струсила пороку України від своїх ніг, але поділила усі її страждання.

Це людина, яка на своїх плечих перетягла десятки пудів книжок — по книгозбірнях, препаратів — по кабінетах, віддала туди зібрані з цілого світу колекції; людина, що відмовила собі в мінімумі палива, аби тільки зберегти оранжереї, віддала свій час, здоров'я задля праці, за котру нічого не плачено, у скасованих, але потрібних до життя комісіях. Це той, хто пішов зі своїм багажем до Раб-

факів, Студій, Клюбів, до якого на доклади в лабораторії прийшла молодь з вищих шкіл, з села, від міського пролетаріату. І Академія в цілому покинула свій «Дім» і вийшла в «Світ», увійшла до цілої низки установ, надаючи їм особливого культурного відтінку, зацікавлюючи громадянство.

«Є ще порох в пороховницях», але надірвано сили, життя скоро минає. І на устах багатьох чуємо піклування про те, хто заступить наших академиків. Ця підготовча робота заступництва йде бадьоро та солідно.

Матеріальний стан Академії Наук є ще остільки кепський, що вона не має змоги навіть надрукувати відчита про свою діяльність за минулий рік і розвіяти де-які передсуди, — підход до Академії з мірялом колишніх затхлих установ. Цього треба зректися, — підійти як найближче до методів роботи в В.У.А.Н. до її перспектив, її величезної ролі для України.

Як що йно поліпшений буде матеріальний стан країни, Академія стане щоденною потребою держави. Тоді вона скаже своє слово і займе в державі належне їй місце, де матиме змогу використати всі найбагатші можливості сконцентрованої в її стінах розумової сили, творчих прагнень, найцінніших досягнень.

А. Р.

ПОЛТАВА.

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ.

Сонна типша великого провінційального міста вражає кожного при в'їзді до Полтави. І тільки приглянувшись ближче, можна спостерегти в ній пульс духового життя. Функціонує декілька шкіл вищого типу (ІНО, кооперат. технікум, також індустріальний, межевий, губпартшкола). В них зібрано переважно селянську молодь, що об'єднана в гуртки (природничі, літературні, політичні й драматично-хорові) працює, помімо сили зачотів над самоосвітою, й чуло відгукується на все, що допомагає в цьому, цікавлючись особливо новою поезією. Майже всі

музично-вокальні вечірки відбуваються з якимсь докладом наукового змісту, іноді, як на святах Шевченка, і з декількома. Що-року вшановується по різних школах роковини Драгоманова, Франка. Ювілейні дати й роковини переважно українських діячів не бувають забутими, хоч своєчасно відбувалися й урочисті збори, присвячені спогадам і докладам про В. Короленка, О. Блока.

У минулому, напр., році були відзначені роковини народження Гр. Сковороди докладами про його життя, філософію й вірші та байки в ІНО, про епікурейзм та новознайдений його рукописи — в Полтавськ. Науковому Товаристві. Видано присвячену йому книжку Тисяченка й відкрито пам'ятник у Лохвиці, де, як і в місці його народження в Чорнухах, Сковородинські свята пройшли дуже урочисто, при участі багатьох просвітніх організацій та Акад. Наук.

П. Мирному, могила якого перебуває в стані повного забуття, без жодного напису чи огорожі, уділяє увагу Наукове Товариство. Рік тому було влаштовано йому академію, де зачитані спогади про нього, досліді над його листуванням і рукописами, що переходять у Полт. Музей. Недавно в Наук. Тов-ві відбувся доклад Івги Рудинської про роллю Івана Білика, брата письменника, в написанні «Пропашої сили» (друга назва «Хіба ревуть воли»). Вона ж підготовляє нове критичне видання цього твору, в погодженні з С. Сфремовим та Марковським (Київ), що мають теж одну з його рукописних редакцій.

Взагалі Полтавське Наукове Товариство, відбуваючи свої засідання раз-два на місяць, в присутності членів (їх є біля 25) і досить великої кількості гостей, переважно молоді, є осередком, біля якого скупчуються місцеві наукові сили. Останні доклади зачитано в ньому Гр. Коваленком (про укр-кі криниці, їх походження, зв'язані з ними свята й пісні) і Н. Мірею-Авакянц (студія над актами Полт. городского уряду 17 в.). По зразку експедиції в Яреськи (Миргородський повіт) 1921 р., що дала добірний матеріал з боку пісенного (записано біля 400

пісень із нотами), археологічного (неоліт), етнографічного (одяг, будівлі, мова), фольклорного (до сотні казок, також загадки, прислів'я весілля, й подорожу по р. Ворсклі з науково-археолог метою М. Рудинського в осени 1922 р.,—намічається й зараз наукова виїздна комісія від Музею, при якому закладено й спеціально експедиційне бюро, а також етнографічний гурток.

З листопаду м. р. при Музеї заложено також Філію Київськ. Музичного Тов-ва ім. Леонтовича. Своім завданням вона ставить студіювання народної музики (був ранок, присвячений лірі) й закордонних класиків. Тут об'єднується тісна група місцевих фахівців та аматорів.

Перед широкою публікою часто виступають з хоровими концертами Попадач (художній хор ім. Шевченка) і В. Верховинець (студентський хор в ІНО). Останній, мимо аранжировки народних пісень і танків, працює над утворенням жанру укр-го романсу й пролетарської пісні на слова відомих сучасних поетів (було з них декілька концертів).

Зімній сезон ц. р. пройшов з оперними постановками місцевим колективом під диригуванням Єрофеева. В репертуар увходили «Паяц», «Аїда», «Пиковая дама», «Евгеній Онегін», «Борис Годунов» і інш. Квітнева пожежа в головному театрі ім. Гоголя знищила майже всі декорації й костюми опери й шевченківців (Київ), що недавно прибули на гастролі. Сили обох труп цим підірвано (сума збитку біля 250.000 р.), а театр буде відремонтовано хіба до осени. Постановки з обмеженими засобами намічаються тепер в музич. школі й недавно відкритому будинкові ім. Короленка, які мало відповідають театральному призначенню. Полтавська публіка, що переповнювала театр на етнографічних переважно п'єсах трупи М. Заньковецької в січні, лютому, тільки в останній час почала входити в смак класичних і глибоко продуманих постановок п'єс європейського репертуару (Мольєра, Шекспіра та інш.), або загальнолюдського змісту річей Л. Українки, Олесь державною трупою ім. Шев-

ченка, що прибула в другій половині березня. На жаль, всього не доведеться побачити.

Що до видавничої справи, то Полтава має зараз регулярно тільки «Голос Труда», малоприступний селянству, російською мовою. Для уникнення цієї хибі зараз намічається що-тижня до часопису давати ілюстрований додаток «Наше Село».

Приблизно 2 рази на місяць виходив орган ГКСМ «Червоний Юнак». При ньому заклалися видавництво, яке за цей рік випустило збірки «Нове Різдва», «Смерть богів» (пасхальна) «Пам'яті К. Лібкнехта», також «Червону кобзу» г. Епіка, «Гетьманщину» с. Божка. В найближчому часі малося видати збірки, присвячені укр-ій наймищці й К. Марксу та Енгельсу.

Але брак матеріальних засобів, що не дає змоги оплачувати працю друкарень і авторів, стає на перешкоді нормальному існуванню цього зараз, здається, єдиного для губернії вид-ва. Споживча спілка видавничу справу зліквідувала, хоч і має силу рукописів, в тому числі 2 повісті Гр. Коваленка. Губидат, що видав у 1922 р. 3 зб. поезій Симмена, також «Тарновщину», повість А. Семікіна, де-які сільсько-госп. брошури, книжку про клубну працю В. Чередниченка та інш., всього до 20 брошур, став виключно торговельним підприємством.

Біля «Ч. Юнака» намічається збирання для бюро Полт. «Плуга» творчості селянських поетів. Надіслана збірка М. Лебедем (Кобеляки). Тут же заложений гурток «Червоний поет», для з'єднання взагалі молоді з поетичним хистом, як і для теоретичних студіювань. Кобзарем Гамалією готуються мотиви до червоних дум Епіка.

В таких побіжних формах і уявляється духовне життя полтавчан, коли не лічити ще політкурсів різного типу для робітників освіти.

Іван Капустянський.

ПОЛТАВСЬКИЙ «ПЛУГ».

В склад Полтавської філії «Плугу» входять товариші: В. Чугай, Ів. Капустянський, Гр. Епик, Ю. Жилко.

Г. Баленко, В. Чередниченко, запроханс інших.

Філія зареєструвалася в Центральному Бюро «Плуга» і, зв'язавшись з ним, розпочала свою працю.

Біжуча праця — «Вечірка білоруської поезії», доклад т. Капустянського про білоруське письменство і переклади Чугая з біл. мови й та виготовання до друку творів покійного поета Тодора Темного (Яловеги). Капустянський працює над статтею про Тичину. Крім того, полтавські плужане теж працюють над обробкою й редагуванням п'єс для селянського театру.

Г. Епик написав низку поезій і оповідання «Нова сила» (зачитано на останній вечірці «Плуга»). Передали до друку також Жилко й Баленко свої поезії. В. Чередниченко докінчила писати роман.

Олесь Донченко (з плужан міста Лубень) написав велику поему «Зелене болото» і низку дрібних поезій.

Т. Степовий (вступив недавно до «Плуга») написав п'єсу «Боротьба», що її друкує Державне Видавництво.

Воно ж друкує п'єси Гребеніченка (теж з «Плугу»), «На гранях боротьби» (переробка за Волковим) і п'єсу Муриця (з «Плугу») «По ревізії».

«ОРХУС».

У квітні ц. р. в Полтаві засновано «Общество русских любителей художественного слова» («Орхус»), на чолі з поетом К. Шелонським. У склад його увійшли почасти учасники місцевого місячника «Радуга», що замер у 1921 р. на 3 числі (Гофман Богданович, Антропов і ін.), а почасти молоді сили, всього 16 душ. Відбулося декілька засідань, на яких зачитані й обговорені поезії Сіяльського, Шелонського і ін., а також доклад з формальним підходом до поетичної творчості. Відчувається на напрямі гуртка вплив О. Блока, І. Северянина, почасти В. Маяковського. Найбільша увага в «Орхусі» звертається на досконалість форми.

ТВОРЧА ПРАЦЯ

В. Чередниченко закінчила повісті «Юнацький роман» і «Дві

поетки брудбіл'ї», працює зараз над великим романом.

Гр. Коваленко написав 2 великих повісті «Даждь-божі діти» (з життя кам'яної доби) і з життя цехів 18 в., де дієвою особою виступає й Гр. Сковорода; виготовано ним також декілька дитячих п'єс.

М. Рудинський працює над археологією і мистецтвом Полтавщини.

В. Щепотьев студіює Шевченка й народню творчість.

О. Бузинний готує студію про новознайдений в Пол. губархіві рукописи творів Сковороди.

Ів. Капустянський написав і видрукував статті: «Нова укр.-ка пролетарська поезія»; «Гр. Сковорода» (в «Голосе труда»); «Народження Христа та колядки» (в «Новому Різді»); «Великдень — христ. пасха в порівняв. освітленні» (в збірці «Смерть богів»); «В. Поліщук, український поет» (в збірці ІНО «Великому Жовтню») і ряд інших біжучого значіння; рецензії на «Дочерей Октябрю», «Науку віршування» Якубського, «Сині етюди» М. Хвильового, «Черв. кобзу» Гр. Епіка (передані до «Голосу Труда»). Передано ним до Нашого Минулого статті: «Рукописи М. Гоголя в Полт. Музеї», рукоп. «Фольклорний збірничок для Гоголя в Полт. Музеї», звіт про діяльність гобкоміса Полтавщини, інформації. Має виготованою статтю «Забутий поет (С. Мартос)». Пише: «П. Тичина, яко поет революції»: «Футуризм на російсько-українському ґрунті», рецензію на поезії Сімуєна, «Огляд Полтавських видань 1922 р.».

Композитор Верховинець написав низку пісень і романсів на слова Тичини, В. Поліщука, Хвильового «Ой запівла папороть», Чумака та инш. Де-які з цих пісень виконувались студентським хором під орудою композитора.

ПОЛТАВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО.

Наукове Товариство в Полтаві закладене ще в 1917 р. при Музеї, коли виникла потреба збирати художньо-мистецькі цінності, етногра-

фічні матеріали, археологічні речі, фольклор, студіюючи їх.

Зараз Тов-во налічує до 50 членів зі співробітників Музею, місцевих учених і письменників, також педагогів. На чолі його спочатку став В. Щербаківський. Головою зараз В. Щепотьев, секретарем М. Рудинський. За роки існування Тов-ва відбулося багато засідань, на яких були присутніми всі охочі переважно студентська молодь. В 1919 р. виданий том «Записок», в 1920 р.—2 відбитки звітів археологічних, яко частини 2 тому. Через матеріальні обставини видання припинилося. Але всі наукові доклади зберігаються в рукописах до слухного часу.

ДОНБАС.

ГАСТРОЛІ «ФРАНКІВЦІВ».

Гастролю українського державного театру ім. Ів. Франка, під реж. Гната Юри, на Донбасі, як свідчить місцева преса, проходять з надзвичайно великим, як художнім, так і матеріальним успіхом.

Всі вистави проходять з аншлагами. Робітничі маси захоплені художньою грою колективу театру ім. Ів. Франка. Прибувши до Харкова представник театру привіз з Бахмута цікаві документи, які свідчать про непочату ще ниву на царині мистецької праці в Донбасі. До цього часу на Донбас не було звернено належної уваги, і він примушений був задовольнятися «художніми досягненнями» непевної вартості. Тільки весно цього року, з ініціативи Головополітосвіти, було командировано на Донбас одну з кращих на Україні труп — театр ім. Ів. Франка, який і зробив майже цілий переворот в ідеологічному розумінні мистецької творчості. Цей театр має одвідати цілий Донбас, з усіма шахтами й заводами.

З приємністю підкреслюємо бажання делегатів IV Губерніяльного З'їзду Профсоюзів Донбасу, підписане, між иншим, такими відповідальними робітниками як т.т. Рухімович, Корнюшін, Радченко і т. д., які просять театр ім. Франка «одвідати всі робітничі райони Донбасу,

аби дати можливість робітничим масам ознайомитися з одним з кращих художніх досягнень українського театру».

В другім акті, надісланім театру ім. Франка від Губерніяльного Відділу Народної Освіти, під числом 2393, висловлюється по адресі театру подяка за постановку делегатам З'їзду п'єси: «Ревизора», в якій, між инш., зазначено: «Работая на местах— в селах і рабочих городах, будучи оторванными от культурных ценностей городской жизни, они (члены З'їзду) с глубоким удовлетворением заявляли об действительном удовольствии, которое получили от Вашего спектакля. Частичное недоверие, которое имелося в начале среди некоторых отдельных работников к постановке «Ревизора» на украинском языке, после спектакля было совершенно рассеяно и признано, как большое культурное завоевание, которое позволит широким трудящимся массам познакомиться с классическими произведениями на их родном языке».

Вважаємо за необхідне додати до цього, як зразок думки місцевої преси що до гастролюв театру ім. Ів. Франка, виїмок з газети «Все-российская Кочегарка» під ч. 60:

«Еще о франкивцах».

И вторым и третьим спектаклями, «франкивцы» доказали, что не «горилкой единой» жив украинский театр, что вовсе не обязательны высокие скачки танцующих «гопака», что только умные, интеллигентные и любящие свое дело артисты могут обеспечить украинскому театру здоровое развитие.

Такие артисты в труппе, руководимой т.т. Гнатом Юрой и К. Коханенко, имеются.

Радостно становится, когда видишь этих пионеров нового театра, с увлечением отдающихся большому, славному делу.

Постановкой пьесы «Веселія Фігаро» артисты — «Франкивцы» окончательно разбили лукаво мудрствовавших неукраинцев, уверявших что украинскому театру не подняться до уровня европейского. Признаться и мы, группа театралов, отнеслись несколько недоверчиво к тому, что украинцы ставят эту комедию.

Тем сильнее было удовольствие и радость, когда мы увидели на сцене не писаря Гаврильчука или Стецька, а Фигаро. Настоящего, живого, как ему и следовало быть.

Да не один только Фигаро (Гн. Юра) был хорош. Превосходно играли О. Рубчиківська (Сюзанна), Сокирко, (де Базилио), Юрський (судья), Пилипенко (лікар), тов. Юра (секретарь суда), Ватуля (граф).

Были хороши и остальные персонажи вплоть до «массовиков» — крикунов на суде.

Также имели артисты большой успех в пьесе «Ревизор» Н. Гоголя.

Переполнившая театр публика после каждого акта много раз вызывала исполнителей. В минус следует поставить слишком быстрый темп хода пьесы в некоторых местах.

От этого зачастую теряется цельность впечатления. Это, впрочем, по французской поговорке — «недостаток от достоинств». Артисты видно на зубок знают роли, но и этим злоупотреблять не следует.

Г. Ф.

Так працює на Донбасі український театр ім. Ів. Франка.

Г. П.

КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОДІЛЛЮ.

МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ.

В кінці минулого року перше велике зібрання літераторів об'єдналося в «Асоціацію Молодих Пролетарських Письменників». Розпочалася праця читання власних творів. Пізніше розбирали «Вир Революції», а ще пізніше «Шляхи Мистецтва», Хвильового, Сосюру, Вал. Поліщука, Чумака, Михайличенка. Літературні гуртки ВУЗів приймали жваву участь в праці. Поруч з публічними виступами, відбувалась і внутрішня, студійна праця. Т. Хмарою було зачитано кілька докладів про форму, про футуризм і т. и.

Збори Асоціації мали численну аудиторію.

В січні ж, коли в Харкові сформувався «Гарт», кам'янецькі письменники зв'язались з центром і переіменували себе на «Гарт».

На останніх зборах зачитали листа т. Блакитного, статут спілки «Гарт», якого й прийняли.

В «Гарт» увійшли: Бузько, Хмара, Дніпровський, Балицький, Польовий, Кицюк, Кириленко.

Вжилі заходів до організації в Робфаку «Плуга» і підтримки його активною роботою своїх членів.

20-лу на численних зборах Робфаку, С. Г. Інституту, І. Н. О. і всіх технікумів організовано «Плуг».

Т. Бузько написав «7 баллад аквареллю» і кінчає зараз драму антирелігійного змісту «хи-ха-хо».

Т. Дніпровський закінчив віршований роман «Кричеві Коліна».

Т. Кириленко пише велику поемодому антирелігійного змісту «Владики».

Т. Кицюк закінчив другу частину поеми «Похід».

Т. Хмара почав писати поему «Емігрант».

До осені 22 р. в Кам'янці працювала трупа імені І. Франка. По її переїзді до Вінниці працювала трупа Колесниченка, якій не пощастило і яка цілу зиму провела на селах.

В січні артисти Блакитний і Нятко, що вийшли зі складу трупи Франка, зробили спробу до відновлення б. театру Лесі Українки. В день 10 роковин відбулось відкриття театру п'єсою «Лісова Пісня», але за виїздом ініціаторів з Кам'янця, трупа розпалась.

В серпні минулого року під керівництвом т. Бузька і артистів сланського й Нятка було організовано «Майстерню Сценичної Творчості», що пізніше й склала театр Лесі Українки.

Існує в Кам'янці Художньо-Промисловий Технікум. Гр. С. Скороди, яким керує художник Гаген-мейстер. При Технікумі існує керамічний відділ.

Спроби організувати весняну художню виставку кінчилися невдало, хоч і є там 10 художників, що могли б її влаштувати.